

ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟ ΤΕΙ ΚΡΗΤΗΣ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Παπαδακάκη, Μαρία¹, Μαραγκάκη, Παγώνα², Τσούτση, Βαγιούλα³,
Χλιαουτάκης, Ιωάννης⁴

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης, της ανεργίας που πλήττει τον κλάδο της Κοινωνικής Εργασίας στη χώρα μας, των περικοπών στο δημόσιο τομέα, της αποδυνάμωσης του κράτους πρόνοιας με ταυτόχρονη κρίση των θεσμών και αξιών, των έντονων ανισοτήτων και των συγκρουόμενων κοινωνικά συμφερόντων, φαίνεται να ξεθωιάζει η γραμμή διάκρισης του επαγγελματικού ρόλου που διαχωρίζει τους κοινωνικούς λειτουργούς από τους εξυπηρετούμενους. Οι πτυχιούχοι κοινωνικοί λειτουργοί είναι και οι ίδιοι εν δυνάμει εξυπηρετούμενοι και πολλοί από αυτούς ζουν σε συνθήκες φτώχειας και ανασφάλειας, ακόμα και οι εργαζόμενοι σε συνθήκες επισφαλούς εργασίας. Το «πρότυπο» του κοινωνικού λειτουργού που προάγει την κοινωνική προσαρμογή, την επαγγελματική επιτυχία, την πολιτική ουδετερότητα φαίνεται αναχρονιστικό. Η κοινωνική αλλαγή που προωθεί η Κοινωνική Εργασία σε προπτυχιακό επίπεδο οφείλει επαναπροσδιορισμό και αξιολόγηση, και αναζήτηση σύγχρονων, καινοτόμων και ριζοσπαστικών μεθόδων για την άσκηση του επαγγέλματος, ώστε να κατοχυρώνεται ο χειραφετητικός και παρεμβατικός χαρακτήρας της Κοινωνικής Εργασίας στο σύγχρονο περιβάλλον.

Οι ραγδαίες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην Ευρώπη και την Ελλάδα απαιτούν την επικαιροποίηση των γνώσεων και δεξιοτήτων των κοινωνικών λειτουργών και την προσαρμογή τους σε μία ραγδαία εξελισσόμενη κοινωνία σε τομείς όπως η ανεργία, η μείωση του εισοδήματος και η φτώχεια, οι μαζικές μετακινήσεις και το προσφυγικό, οι νέες μορφές εγκληματικότητας, το δημογραφικό πρόβλημα και η φροντίδα του αυξανόμενου αριθμού ηλικιωμένων, οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι νέες ευάλωτες ομάδες. Η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας προϋποθέτει κοινωνικούς λειτουργούς που

-
1. Καθηγήτρια εφαρμογών, MPh, PhD., Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΤΕΙ Κρήτης.
 2. Εργαστηριακή συνεργάτης, MPh, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΤΕΙ Κρήτης.
 3. Εξωτερική συνεργάτης, Εργαστήριο Υγείας και Οδικής Ασφάλειας, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΤΕΙ Κρήτης.
 4. Καθηγητής Κοινωνιολογίας, MSc, PhD., Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΤΕΙ Κρήτης.

αντιλαμβάνονται το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής τους και επιδιώκουν την κοινωνική δικαιοσύνη. Δεξιότητες όπως κριτική ικανότητα, θεωρητική κατάρτιση και συστηματική δράση θεωρούνται απαραίτητες για την επίτευξη αυτή και οφείλουν να είναι συσυστασμένες με το ακαδημαϊκό γνωστικό αντικείμενο.

Στο πνεύμα των διεθνών εξελίξεων, η Διεθνής Ένωση των Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW) και η Διεθνής Ομοσπονδία των Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW), στη γενική συνέλευση στην Αδελαΐδα της Αυστραλίας το 2004, προχώρησε στην υιοθέτηση διεθνών κανόνων και προτύπων για την εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών (IASSW & IFSW, 2004). Οι κανόνες αφορούσαν στον κύριο σκοπό ή την αποστολή σχολών ή τμημάτων Κοινωνικής Εργασίας, στους στόχους του εκπαιδευτικού τους προγράμματος, στο πρόγραμμα σπουδών, συμπεριλαμβανομένης της πρακτικής άσκησης, στο εκπαιδευτικό προσωπικό, τους φοιτητές, τη δομή, τη διοίκηση και τους πόρους, στις πολιτισμικές διαφορές και τις διαφορές στην εθνότητα και στην ισότιμη αντιπροσωπευσή των δύο φύλων, στις αξίες της κοινωνικής εργασίας και τους ηθικούς κώδικες επικοινωνίας. Από τους κανόνες που αφορούσαν τους στόχους του εκπαιδευτικού προγράμματος γίνεται μεταξύ άλλων σαφές ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχολών ή τμημάτων Κοινωνικής Εργασίας πρέπει να λαμβάνει υπόψη σε διεθνές επίπεδο τις επιπτώσεις των αλληλεπιδρώντων πολιτισμικών, οικονομικών, επικοινωνιακών, κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών.

Ο επαναπροσδιορισμός του χαρακτήρα και της αποστολής της κοινωνικής εργασίας ήταν αναπόφευκτος και δεν μπορούσε να μη συμπεριλάβει τη φτώχεια, την ανισότητα, τη διαφθορά και τη βία, που μαστίζουν μεγάλες περιοχές του πλανήτη. Η ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί το πολιτικό μέλλον της κοινωνικής εργασίας διαπιστώθηκε από τα πρώτα κιόλας χρόνια εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης στην ευρωζώνη και οδήγησε στη δέσμευση τριών σημαντικών διεθνών οργανισμών της κοινωνικής εργασίας (IFSW, IASSW, ICSW), να διερευνήσουν τρόπους πολιτικής δράσης. Η κοινωνική εργασία αναγνώρισε ότι οι πολιτικές, οικονομικές, πολιτισμικές και κοινωνικές προσαγές έχουν επιφέρει άνισα αποτελέσματα για τις παγκόσμιες εθνικές και τοπικές κοινωνίες και τους λαούς και προέβαλε την επιδίωξη της αλλαγής σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής δικαιοσύνης και της καθολικής εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η δέσμευση αυτή αποτυπώθηκε στην παγκόσμια αιζέντα της κοινωνικής εργασίας, η οποία διαμορφώθηκε στο παγκόσμιο συνέδριο το 2010, και αναφέρει πως το επάγγελμα οφείλει μέσα στα επόμενα χρόνια και εν μέσω οξείας οικονομικής κρίσης: α) να διεκδικήσει / επαναδιεκδικήσει την προτεραιότητα της «πολιτικής δράσης» και να αναπτύξει μια συλλογική φωνή για την κοινωνική ανάπτυξη, β) να ξεκινήσει μια

συλλογική διαδικασία για τη συγκρότηση κοινής παγκόσμιας ατζέντας, ικανής να ενώσει όσους εμπλέκονται στην κοινωνική εργασία και την κοινωνική ανάπτυξη, γ) να οργανωθεί στρατηγικά γύρω από μηχανισμούς που στοχεύουν στην υλοποίηση κοινών δράσεων και την ανάπτυξη ευέλικτων εφαρμογών για την παρακολούθηση των κοινών προσπάθειών (IFSW, IASSW & ICSW, 2012).

Την ίδια στιγμή γίνεται μεγάλη συζήτηση για την ανάγκη υιοθέτησης προτύπων ποιότητας και αξιολόγησης στην εκπαίδευση. Οι νέοι στόχοι της εκπαίδευσης είναι η παραγωγή δεξιοτήτων, η κατάρτιση, η αναβάθμιση σπουδών, η ποιότητα, η αποδοτικότητα, η αξιολόγηση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει ως στόχο την «ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (European Council, 2000). Η εκπαίδευση υψηλού επιπέδου θεωρείται σημαντική υπό το πρίσμα των πολιτικών για την αγορά εργασίας, για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και την αναγνώριση διπλωμάτων και διδακτικών ικανοτήτων. Παράλληλα, η ποιότητα της εκπαίδευσης συνδέεται με την έννοια της απόδοσης και συνεπώς με την αξιολόγηση και τον έλεγχο των αποτελεσμάτων ώστε η ποιότητα να υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Η αποτίμηση ωστόσο της διδακτικής ποιότητας είναι ένα δύσκολο και αμφιλεγόμενο θέμα. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχουν ευρέως αποδεκτές μέθοδοι για τη μέτρηση της διδακτικής ποιότητας και την αξιολόγηση της επίδρασης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στους φοιτητές, ενώ παράλληλα φαίνεται πως η κουλτούρα των μετρήσεων και η γλώσσα των επιχειρήσεων έχουν μετατρέψει τη διδακτική και επιστημονική αριστεία σε ένα εμπορεύσιμο προϊόν (Altbach, 2006; Skelton, 2007). Οι εθνικοί και διεθνείς κατάλογοι κατάταξης των πανεπιστημίων (rankings of universities) μέχρι σήμερα στην ουσία δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους το κριτήριο της ποιοτικής διδασκαλίας.

Συνεπώς, πόσο εύκολη είναι η αποτίμηση της ποιότητας στην εκπαίδευση της Κοινωνικής Εργασίας; Πόσο εύκολο είναι η ποιότητα στην εκπαίδευση να βασιστεί σε ένα σύστημα εκπαίδευσης ανοικτό στην ευρύτερη κοινωνία, σε ένα σύστημα που θα έχει αποτελεσματικότερη σύνδεση με την αγορά εργασίας μέσα από συνδυασμένες δράσεις, δηλαδή τη σύνδεση με την πρακτική άσκηση, την ενίσχυση των δεσμών με τον κόσμο της εργασίας και της έρευνας, την αύξηση της κινητικότητας και των ανταλλαγών, την ενίσχυση των ευρωπαϊκών και διεθνών συνεργασιών, τη δια βίου μάθηση και επιμόρφωση των κοινωνικών λειτουργών για την επικαιροποίηση των γνώσεων και την προσαρμογή στα νέα δεδομένα, την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την αξιοποίηση των σύγχρονων εργαλείων;

Ενώ η εκπαίδευση της Κοινωνικής Εργασίας παρουσιάζει ένα αυξημένο ακαδημαϊσμό του προγράμματος σπουδών, εξακολουθούν να υπάρχουν ερωτήματα για το μέλλον της εκπαίδευσης και τις αλλαγές που απαιτούνται σε αυτή. Σε ποιο βαθμό έχει δοθεί η δέουσα έμφαση και προτεραιότητα στη σύνδεση της εκπαίδευσης με την παραγωγή; Τί καινοτομίες μπορούμε να εισαγάγουμε προκειμένου να καταστήσουμε τους φοιτητές ικανούς να σκέφτονται δημιουργικά για το ρόλο του επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού; Πώς θα μπορούσαμε να ισορροπήσουμε τον επαγγελματικό, ακαδημαϊκό και βασισμένο στις δεξιότητες χαρακτήρα της Κοινωνικής Εργασίας στο πρόγραμμα σπουδών; Πώς συμβάλουν οι χρήστες των κοινωνικών υπηρεσιών και οι φροντιστές τους στη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών και στην εκπαίδευση μέσα από την εμπειρία τους από τη χρήση των υπηρεσιών Κοινωνικής Εργασίας;

Στις επόμενες ενότητες επιδιώκεται η παρουσίαση των κυρίαρχων προκλήσεων που η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας καλείται να αντιμετωπίσει στη σύγχρονη πραγματικότητα και των επιδράσεών τους στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών, μέσα από το παράδειγμα του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης. Παράλληλα, επιδιώκεται μια πρώτη προσπάθεια αναζήτησης αποτελεσματικών λύσεων για μια βελτιωμένη ανταπόκριση της εκπαίδευσης στις σύγχρονες προκλήσεις.

ΤΕΙ Κρήτης: Η Εκπαίδευση στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Η αποστολή του Τμήματος

Το γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνικής Εργασίας, ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης, είναι η ενδυνάμωση του ατόμου με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του και την κοινωνική του ευημερία, η ενίσχυση της κοινωνικής αλλαγής μέσω κατάλληλων παρεμβάσεων στην κοινωνική πολιτική, στους κοινωνικούς θεσμούς και σε άλλες κοινωνικές δομές, καθώς και η πρόληψη και αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων. Στο πλαίσιο των παρεμβάσεων της Κοινωνικής Εργασίας, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ενίσχυση της κοινωνικής δικαιοσύνης αποτελούν θεμελιώδεις αρχές. Ικανότητες που θεωρούνται βασικές για την ανάπτυξη του φοιτητή Κοινωνικής Εργασίας είναι η εφαρμογή των δεοντολογικών αρχών της Κοινωνικής Εργασίας, η κριτική σκέψη για την υποστήριξη της λήψης απόφασης, η κατανόηση και η αποδοχή της διαφορετικότητας στην καθημερινή πράξη, η προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, η συμμετοχή στην ανάπτυξη πολιτικών που επιδρούν στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών και η εμπλοκή, εκτίμηση και παρέμβαση σε άτομα, οικογένειες, ομάδες και κοινότητες (Council on Social Work Education, 2008).

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει ως αποστολή την εκπαίδευση κοινωνικών λειτουργών καθώς και την προώθηση της έρευνας, συμβάλλοντας στην πρόοδο της Κοινωνικής Εργασίας ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης, αλλά και στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας. Οι γενικοί στόχοι της εκπαίδευσης ανατακλούν μια προοπτική προετοιμασίας στη Γενική Κοινωνική Εργασία με κοινωνικούς λειτουργούς που κατέχουν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και την αξιακή βάση για αποτελεσματική αλλαγή σε ατομικό, τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Μεγάλη έμφαση δίδεται στην ικανότητα των φοιτητών να εφαρμόσουν δεξιότητες κριτικής σκέψης και να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή στην αντιμετώπιση ζητημάτων κοινωνικής και οικονομικής δικαιοσύνης, ιδιαίτερα ανάμεσα σε μειονεκτούντες πληθυσμούς.

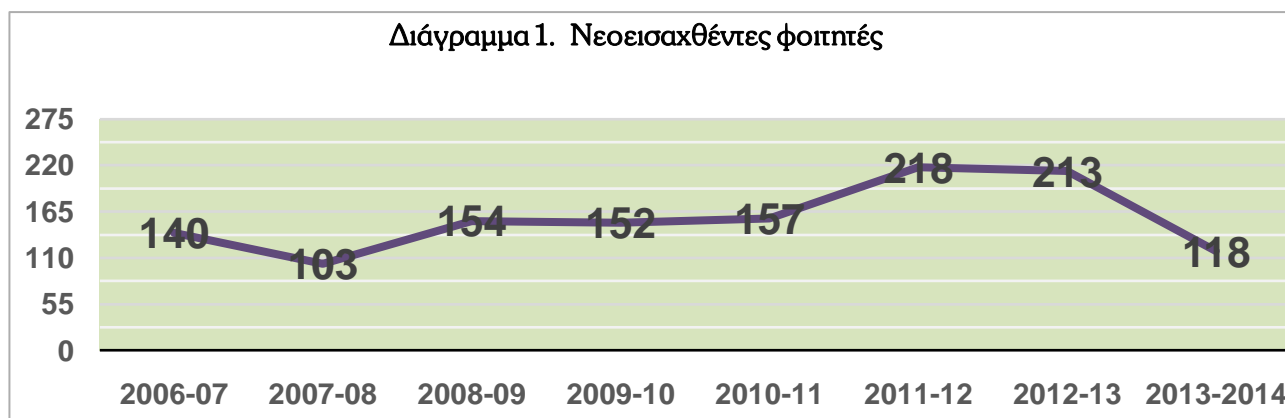
Στο πλαίσιο της αποστολής του, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης⁵:

- Εφοδιάζει τους φοιτητές με τις κατάλληλες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες, ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στο εθνικό και ευρωπαϊκό περιβάλλον, χρησιμοποιώντας σύγχρονες μεθόδους μετάδοσης γνώσης και τεχνολογίες εκπαίδευσης.
- Διεξάγει εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα στα γνωστικά του αντικείμενα και παρακολουθεί και αφομοιώνει τις επιστημονικές και κοινωνικές εξελίξεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.
- Δημιουργεί πλαίσια εργαστηριακής άσκησης για την εκπαίδευση των φοιτητών του σε νέους τομείς, πέραν των παραδοσιακών.
- Αναπτύσσει σχέσεις συνεργασίας με κοινωνικές οργανώσεις, υπηρεσίες και τοπικούς φορείς στο πλαίσιο της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την τοπική κοινωνία και συμπράττει για την ανάπτυξη κοινωνικών προγραμμάτων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.
- Αναπτύσσει διαπανεπιστημιακές συνεργασίες με στόχο την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών.
- Συμπράττει με εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα για την ανάπτυξη και τη λειτουργία μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών.
- Συνεργάζεται με ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και του εξωτερικού, καθώς και με άλλους οργανισμούς και παραγωγικούς φορείς.
- Μεριμνά για την ανάπτυξη προγραμμάτων συνεχιζόμενης εκπαίδευσης.
- Αναπτύσσει διαδικασίες για τη διασφάλιση και βελτίωση της ποιότητας των λειτουργιών του.

5. <http://www.teicrete.gr/koinerg/>

Το εκπαιδευτικό προσωπικό του Τμήματος - 10 μόνιμοι εκπαιδευτικοί και ένας αριθμός επιστημονικών και εργαστηριακών συνεργατών - αποτελείται κυρίως από κοινωνικούς λειτουργούς με πολυετή εμπειρία στην άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας, καθώς επίσης και από κοινωνικούς επιστήμονες, ψυχολόγους, νομικούς, στατιστικούς κ.α.

Κάθε χρόνο εγγράφονται στο Τμήμα άνω των 100 νέων φοιτητών (βλ. Διάγραμμα 1). Μόνιμος προσανατολισμός του Τμήματος αποτελεί η διασύνδεσή του με την ΕΕ μέσω των ακαδημαϊκών προγραμμάτων ανταλλαγών φοιτητών και εκπαιδευτικών, αλλά και μέσω συνεργασιών σε εκπαιδευτικό και ερευνητικό επίπεδο με Ευρωπαίους εταίρους.

Ιστορική Εξέλιξη του Τμήματος

Το 1970 με το Νόμο 652/1970 ιδρύθηκε στο Ηράκλειο και σε άλλες 4 πόλεις της Ελλάδας, Κέντρο Ανώτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης (Κ.Α.Τ.Ε.). Στο Κ.Α.Τ.Ε. Ηρακλείου λειτουργούσαν Ανώτερες Σχολές Παραϊατρικών Επαγγελμάτων (ΑΣΠΕ) και τμήματα παραϊατρικών ειδικοτήτων που μέχρι τότε λειτουργούσαν ως σχολές του Υπουργείου Υγείας ή ως αδιαβάθμητες ή μέσες σχολές του ιδιωτικού τομέα. Το 1973 λειτούργησε για πρώτη φορά το Τμήμα Κοινωνικών Λειτουργών στη Σχολή Στελεχών Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Κ.Α.Τ.Ε. Ηρακλείου.

Αργότερα, η μεταπολίτευση του 1974 οδήγησε σε νέες κρίσεις του εκπαιδευτικού προσωπικού των ΚΑΤΕ και το 1977 ψηφίστηκε νέος νόμος για την επαγγελματική εκπαίδευση (ν.576/1977), με τον οποίο το Κ.Α.Τ.Ε. Ηρακλείου μετονομάστηκε σε Κέντρο Ανώτερης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Κ.Α.Τ.Ε.Ε.), και η Ανώτερη Σχολή Παραϊατρικών Επαγγελμάτων (ΑΣΠΕ) σε Ανώτερη Σχολή Στελεχών Υγείας και Πρόνοιας (ΑΣΣΥΚΠ). Η Ανώτερη Σχολή Στελεχών Υγείας και Πρόνοιας Ηρακλείου περιελάμβανε το Τμήμα Κοινωνικών Λειτουργών. Ο υπερ-διετής κύκλος σπουδών οδηγούσε σε πτυχίο κοινωνικού λειτουργού, ενώ οι πτυχιούχοι του Τμήματος

μπορούσαν να συνεχίσουν σπουδές στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ) αντίστοιχης ή συναφούς ειδικότητας, χωρίς εξετάσεις οι δύο πρώτοι κάθε τμήματος και με κατατακτήριες εξετάσεις οι λοιποί σε ποσοστό 10% επιπλέον του αριθμού εισακτέων κατά Σχολή.

Το 1983, με το Νόμο 1404 (ΦΕΚ 173/τ.Α./24-11-1983) ιδρύθηκαν τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΤΕΙ), τα οποία ήταν αυτοδιοικούμενα ΝΠΔΔ και ανήκαν στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Το ΚΑΤΕ-ΚΑΤΕΕ Ηρακλείου μετονομάστηκε σε Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου Κρήτης και το Τμήμα Κοινωνικών Λειτουργιών της Ανώτερης Σχολής Στελεχών Υγείας και Πρόνοιας μετεξελίχθηκε σε Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας (ΣΕΥΠ) του Τ.Ε.Ι Κρήτης.

Το 2001, με το Νόμο 2916 ρυθμίστηκαν θέματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης και του Τεχνολογικού Τομέα της και τροποποιήθηκαν διατάξεις του ιδρυτικού Νόμου των ΤΕΙ. Ουσιαστικά επιτεύχθηκε η πλήρης ακαδημαϊκή αναγνώριση των ΤΕΙ, καθώς διασφαλίστηκε η ακαδημαϊκότητα των πτυχίων, η συνέχεια των Ιδρυμάτων, η ισοτιμία των πτυχίων των ήδη αποφοίτων και των μελλοντικών αποφοίτων των ΤΕΙ, και κατοχυρώθηκαν ενιαία επαγγελματικά δικαιώματα για παλαιούς και νέους αποφοίτους ΤΕΙ.

Το 2013, εν μέσω οικονομικής κρίσης, το Υπουργείο Παιδείας εφάρμοσε το σχέδιο «Αθηνά» με στόχο την αναβάθμιση - ποιοτική και ποσοτική - της παρεχόμενης Ανώτατης Εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αναδιάρθρωσης του Ακαδημαϊκού χάρτη μέσω συγχωνεύσεων και καταργήσεων Τμημάτων, επέβαλε την αναστολή λειτουργίας δύο εκ των τεσσάρων συνολικά τμημάτων Κοινωνικής Εργασίας, ενός τμήματος πανεπιστημιακής (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, κατεύθυνση Κοινωνικής Εργασίας) και ενός τεχνολογικής εκπαίδευσης (Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας Πάτρας).

Το πρόγραμμα σπουδών

Σύμφωνα με τα διεθνώς συμφωνημένα πρότυπα και τους κανόνες εκπαίδευσης της Κοινωνικής Εργασίας και δόμησης του βασικού προγράμματος σπουδών (IASSW & IFSW, 2004), υπάρχουν βασικά μαθήματα, τα οποία θεωρούνται παγκοσμίως διδακτέα και πρέπει να βεβαιώνεται ότι οι φοιτητές, με τη λήψη του πτυχίου τους, τα έχουν παρακολουθήσει και συγκεκριμένα θεωρητικά / επιστημολογικά πεδία, που απαρτίζουν το βασικό πρόγραμμα σπουδών ως εξής: α) αναγνώριση της αξιοπρέπειας, της αξίας και της μοναδικότητας του ατόμου, β) γνώση και κατανόηση της διασύνδεσης που υφίσταται ανάμεσα σε μέρη των συστημάτων και στα συστήματα σε μικρο-, μέσο- και μακροεπίπεδο

(θεωρία των οικολογικών συστημάτων), γ) ανάπτυξη γνώσης και δεξιοτήτων για εργασία σε διαφορετικά πλαίσια, με διαφορετικούς πληθυσμούς εξυπηρετούμενων, σε όλα τα επίπεδα των συστημάτων (ολιστική, γενική ή ολοκληρωμένη προσέγγιση), δ) έμφαση στη σημασία της συνηγορίας και στις αλλαγές στις δομές των κοινωνικών οργανώσεων οι οποίες αποδυναμώνουν, περιθωριοποιούν και αποκλείουν τα άτομα (κοινωνική δικαιοσύνη / ανθρώπινα δικαιώματα), ε) ανάπτυξη των ικανοτήτων και ενδυνάμωση των ατόμων, των οικογενειών, των ομάδων, των οργανώσεων και των κοινοτήτων μέσω μιας ανθρωποκεντρικής αναπτυξιακής προσέγγισης (προσέγγιση της κοινοτικής ανάπτυξης), στ) επίλυση προβλημάτων και κοινωνικοποίηση μέσω της κατανόησης της φυσιολογικής ανάπτυξης του κύκλου ζωής του ανθρώπου, των αναμενόμενων καθηκόντων του (tasks) και των επιπτώσεων των αναπτυξιακών κρίσεων (αναπτυξιακή προσέγγιση στον κύκλο ζωής του ανθρώπου), ζ) αναγνώριση του δυναμικού και των δυνατοτήτων όλων των ανθρώπων (προσέγγιση των δυνατοτήτων), η) εκτίμηση και σεβασμός στη διαφορετικότητα που απορρέει από τη φυλή, τον πολιτισμό, τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη γλώσσα, το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τις διαφορετικές ικανότητες των ατόμων (σεβασμός στη διαφορετικότητα).

Το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει βασιστεί στην ολιστική προσέγγιση της Κοινωνικής Εργασίας, η οποία εστιάζει στην αλληλεπίδραση ατόμου - κοινωνικού περιβάλλοντος και στοχεύει στην παροχή των απαραίτητων θεωρητικών γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειριών εφαρμογής που προϋποθέτει η σύγχρονη άσκηση της επιστήμης της Κοινωνικής Εργασίας. Η θεωρία και η δεοντολογία της Κοινωνικής Εργασίας καθώς και η εφαρμογή της Διαμεθοδικής Κοινωνικής Εργασίας κατέχουν κεντρική θέση στο πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος. Ειδικότερα, τα βασικά γνωστικά πεδία που καλύπτει το πρόγραμμα σπουδών είναι η θεωρία-μεθοδολογία-δεοντολογία της Κοινωνικής Εργασίας, η κοινωνική πολιτική, η οργάνωση και διοίκηση κοινωνικών υπηρεσιών, οι κοινωνιολογικές και ψυχολογικές θεωρίες για την ανθρώπινη ανάπτυξη και συμπεριφορά και η μεθοδολογία της κοινωνικής έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, τα γνωστικά αυτά πεδία αναλύονται στους ακόλουθους επί μέρους στόχους του προγράμματος σπουδών⁶:

- Ανίχνευση, περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των κοινωνικών προβλημάτων σε επίπεδο ατόμου, οικογένειας, ομάδας και κοινότητας.

6. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΤΕΙ Κρήτης, <http://www.teicrete.gr/koinerg/>

- Εφαρμογή κατάλληλων κοινωνικών παρεμβάσεων με στόχο την αποκατάσταση ή βελτίωση της κοινωνικής λειτουργικότητας, την επίτευξη ευημερίας και κοινωνικής ανάπτυξης.
- Ενίσχυση της ικανότητας των ατόμων να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους με μεθόδους συμβουλευτικής, υποστήριξης, καθοδήγησης, ενεργοποίησης, κινητοποίησης και κοινωνικής δράσης.
- Σχεδιασμός, εφαρμογή και αξιολόγηση προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών για την πρόληψη ή την κάλυψη ατομικών και κοινωνικών αναγκών.
- Διοίκηση κοινωνικών υπηρεσιών ή οργανισμών που σχεδιάζουν, υλοποιούν και αξιολογούν προγράμματα κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής παρέμβασης.
- Ανάδειξη, μέσω της διδασκαλίας, της έρευνας και της πρακτικής άσκησης στο επάγγελμα, του διεπιστημονικού χαρακτήρα του επαγγέλματος και απόκτηση δεξιοτήτων, με στόχο την αποτελεσματική συνεργασία στο πλαίσιο διεπιστημονικών ομάδων εργασίας στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής της Κοινωνικής Εργασίας.
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τα προβλήματα ατόμων ή πληθυσμιακών ομάδων με στόχο την άμβλυνση των προκαταλήψεων και του κοινωνικού ρατσισμού.
- Σχεδιασμός και διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας σε θέματα σχετικά με την ανάλυση των κοινωνικών προβλημάτων, την κοινωνική πολιτική και την κοινωνική εργασία.
- Άσκηση επαγγελματικής εποπτείας.

Όσον αφορά στη δομή και το περιεχόμενο, το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος περιλαμβάνει συνολικά 8 εξάμηνα σπουδών και 240 διδακτικές μονάδες, οι οποίες κατανέμονται σε 35 υποχρεωτικά και 8 κατ' επιλογήν υποχρεωτικά μαθήματα εκ των οποίων ο φοιτητής επιλέγει τέσσερα. Τα 35 υποχρεωτικά μαθήματα περιλαμβάνουν 17 μαθήματα *ειδικότητας*, 8 μαθήματα *ειδικής υποδομής* και 10 μαθήματα *γενικής υποδομής*. Στο πρόγραμμα προβλέπεται επίσης υποχρεωτική *πρακτική άσκηση στο επάγγελμα* συνολικής διάρκειας 6 μηνών και υποχρεωτική εκπόνηση *πτυχιακής εργασίας* η οποία, με βάση το ισχύον πρόγραμμα σπουδών, καλύπτει 4 διδακτικές ώρες ανά εβδομάδα στο τελευταίο εξάμηνο σπουδών και λαμβάνει 20 διδακτικές μονάδες. Η πρακτική άσκηση στο επάγγελμα είναι θεσμοθετημένη και αμειβόμενη και αντιστοιχεί σε 10 διδακτικές μονάδες. Πραγματοποιείται κατά το τελευταίο εξάμηνο φοίτησης σε κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς και προετοιμάζει την ένταξη των

φοιτητών στην αγορά εργασίας συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση των δεξιοτήτων τους και στην ανάπτυξη επαγγελματικής συνείδησης και κουλτούρας διεπιστημονικής συνεργασίας.

Όσον αφορά στην αναλογία θεωρητικής και εργαστηριακής εκπαίδευσης, το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει 105 ώρες θεωρητικής εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένης της άσκησης πράξης) και 70 ώρες εργαστηριακής άσκησης (αναλογία 1.5:1). Προβλέπονται συνολικά 30 πιστωτικές μονάδες ανά εξάμηνο (ECTS), οι οποίες αντιστοιχούν σε 20-25 ώρες διδασκαλίας ανά εβδομάδα. Η εργαστηριακή άσκηση πραγματοποιείται στα τρία ή τέσσερα τελευταία εξάμηνα φοίτησης. Οι στόχοι και τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα της εργαστηριακής άσκησης εξειδικεύονται ανάλογα με το εξάμηνο σπουδών. Ωστόσο, ο γενικός σκοπός της άσκησης είναι να παρέχει στους φοιτητές τη δυνατότητα να εφαρμόσουν τις θεωρητικές γνώσεις σε πραγματικές συνθήκες στο πλαίσιο μιας οργάνωσης. Κατά την εργαστηριακή άσκηση οι φοιτητές εποπτεύονται και καθοδηγούνται εβδομαδιαίως στο πλαίσιο ομαδικής εποπτείας από επόπτη εκπαιδευτικό μέσω μιας δυναμικής διαδικασίας βιωματικής εκπαίδευσης. Κοινός μαθησιακός στόχος της εργαστηριακής άσκησης στα διαφορετικά εξάμηνα φοίτησης είναι οι φοιτητές να αποκτήσουν δεξιότητες εκτίμησης αναγκών και σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης παρεμβάσεων. Παράλληλα, ενθαρρύνονται στην απόκτηση αυτογνωσίας και την αναγνώριση και τροποποίηση στερεοτυπικών στάσεων ενώ εφαρμόζονται και τελειοποιούνται οι δεξιότητες επικοινωνίας.

Στο πλαίσιο της διδασκαλίας των μαθημάτων, θεωρητικών και εργαστηριακών, χρησιμοποιείται πλατφόρμα ασύγχρονης εκπαίδευσης (e-class) (βλ. Εικόνα 1) για την επικοινωνία των διδασκόντων με τους φοιτητές, την ανάρτηση διδακτικού υλικού, κ.α. Η πλατφόρμα έχει πολλές άλλες χρήσεις, μεταξύ των οποίων η οργάνωση και ανάλυση των δεδομένων κατά φοιτητή και κατά μάθημα και η εξαγωγή στατιστικών στοιχείων.

Εικόνα 1. Πλατφόρμα σύγχρονης εκπαίδευσης του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας

OPENeCLASS
Course Management System

Προσωπικό Χαρτοφυλάκιο » Επιλογή Σχολής - Τμήματος » Επιλογή Μαθημάτων

Βασικές Επιλογές

- » Κατάλογος Μαθημάτων
- » Διαθέσιμα Εγχειρίδια
- » Ταυτότητα Πλατφόρμας
- » Επικοινωνία

Επιλογές Χρήστη

- » Δημιουργία Μαθήματος
- » Το Ημερολόγιό μου

Προσωπικό Χαρτοφυλάκιο

Επιλογή Μαθημάτων

Επιλογή Σχολής - Τμήματος: ΣΕΥΠ / ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σχολή - Τμήμα: ΣΕΥΠ / ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Προπτυχιακά | Άλλα

Προπτυχιακά αρχή

Εγγραφή	Μάθημα (Κωδικός)	Εκπαιδευτής	Τύπος

Διαδικασίες αξιολόγησης

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει εγκαθιδρύσει μηχανισμούς διασφάλισης ποιότητας που στηρίζονται στη διαφάνεια και την αυτοαξιολόγηση και συμμορφώνονται με τη Διαδικασία της Μπολόνιας (Bologna Process, 1999) και τις ανάγκες λογοδοσίας των ΑΕΙ. Συγκεκριμένα, η αξιολόγηση της διδασκαλίας και της μάθησης πραγματοποιείται μέσω ερωτηματολογίου πριν από το τέλος κάθε ακαδημαϊκού εξαμήνου από τους ίδιους τους φοιτητές που είναι εγγεγραμμένοι στο κάθε μάθημα, τόσο για τα θεωρητικά όσο και για τα εργαστηριακά μαθήματα. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και εξετάζει μεταξύ άλλων τις μεθόδους και τα μέσα διδασκαλίας, το διδακτικό υλικό, την αλληλεπίδραση του διδάσκοντα με τους φοιτητές και άλλα χαρακτηριστικά της διδασκαλίας. Τα ερωτηματολόγια συλλέγονται και παραδίδονται από εκπρόσωπο των φοιτητών στα αρμόδια όργανα του Τμήματος, τα οποία φροντίζουν για την επεξεργασία της πληροφορίας, την εξαγωγή συγκεντρωτικών αποτελεσμάτων κατά μάθημα και κατά διδάσκοντα και την εισήγηση βελτιωτικών προτάσεων στη Συνέλευση του Τμήματος.

Όσον αφορά στην έρευνα, το Τμήμα έχει υιοθετήσει τη διαδικασία ανάλυσης αναφορών ως το βασικότερο κλάδο της βιβλιομετρίας, για την αξιολόγηση της ερευνητικής δραστηριότητας. Ουσιαστικά, χρησιμοποιεί τις αναφορές σε δημοσιευμένα επιστημονικά έργα του Τμήματος από άλλα επιστημονικά έργα για να καθορίσει διασυνδέσεις μεταξύ των επιστημόνων και των επιστημονικών εργασιών που έχουν παραχθεί από τα μέλη του Τμήματος αφενός, και του παραγόμενου ερευνητικού έργου άλλων χωρών αφετέρου. Επιπλέον, το Τμήμα χρησιμοποιεί το δείκτη απήχησης (citation impact), τον αριθμό δηλ. των αναφορών ανά δημοσίευση και άλλους βιβλιομετρικούς δείκτες όπως ο h-index, ο eigenfactor και ο g-index που συμβάλλουν στην αξιολόγηση του ερευνητικού έργου των μελών του Τμήματος και τη σύγκρισή τους σε ερευνητικό επίπεδο με επιστήμονες του ίδιου επιστημονικού πεδίου.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι στην επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας, όπως και στις κοινωνικές επιστήμες γενικότερα, η αποτίμηση της ερευνητικής ποιότητας είναι ένα δύσκολο και αμφιλεγόμενο θέμα και η σύγκριση μεταξύ των επιστημόνων εξακολουθεί να είναι δυσχερής, καθώς η ερευνητική ατζέντα ακολουθεί περισσότερο τις εθνικές τάσεις και επηρεάζεται περισσότερο από τα τεκταινόμενα στο εθνικό παρά στο διεθνές πλαίσιο. Επιπροσθέτως, τα απορρέοντα ερευνητικά αποτελέσματα ενδιαφέρουν περισσότερο ένα εθνικό παρά ένα διεθνές κοινό, γι' αυτό και η συγγραφή στην εθνική γλώσσα και η δημοσίευση των αποτελεσμάτων σε εθνικά περιοδικά είναι πιο συχνή απ' ό,τι παρατηρείται σε άλλες επιστήμες (Hicks, 2004).

Έρευνα και καινοτομία

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για την εξασφάλιση πόρων και την προώθηση της έρευνας στην ακαδημαϊκή ατζέντα. Το Τμήμα διαθέτει δύο θεσμοθετημένα ερευνητικά εργαστήρια: α) το Εργαστήριο Μελέτης Συμπεριφορών Υγείας και Οδικής Ασφάλειας (LaHeRS) και β) το Εργαστήριο Διεπιστημονικής Προσέγγισης για τη Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής, ενώ σημαντικό ερευνητικό έργο παράγεται και από δύο επιπλέον εκπαιδευτικά εργαστήρια που υπηρετούν τις ανάγκες του Τμήματος: το Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Αγωγής και Δράσης και το Εργαστήριο Τοπικής Κοινωνικής Ανάπτυξης. Τα θεσμοθετημένα ερευνητικά εργαστήρια του Τμήματος έχουν ως σκοπό τη μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων καθώς και την προαγωγή της ποιότητας ζωής, της δημόσιας υγείας και της οδικής ασφάλειας του γενικού πληθυσμού. Οι κυριότεροι τομείς δράσης των εργαστηρίων είναι: α) η υλοποίηση ερευνητικών έργων με αξιοποίηση εθνικών και Ευρωπαϊκών πόρων, β) η υποστήριξη της διδασκαλίας μαθημάτων του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας κυρίως μέσω της διάχυσης της παραχθείσας γνώσης στους φοιτητές, γ) η παραγωγή νέας γνώσης με την αρωγή επιστημονικών συγγραμμάτων και δημοσιεύσεων, δ) η ανάπτυξη δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του πληθυσμού, ε) η συνεργασία με φορείς χάραξης κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Τα εργαστήρια διαθέτουν υψηλό αριθμό επιστημονικών δημοσιεύσεων (>100) σε έγκριτα διεθνή περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων στο πλαίσιο διάδοσης του έργου τους (*Web of Science, Scopus, Medline*) και περισσότερες από 80 ετεροαναφορές επίσης στο δημοσιευμένο έργο. Διατηρούν ένα σαφή διεπιστημονικό χαρακτήρα με ακαδημαϊκούς εταίρους από διαφορετικές επιστημονικές περιοχές. Παράλληλα, τα εργαστήρια διατηρούν στρατηγικές συνεργασίες με ελληνικά και ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα.

Τα τελευταία πέντε χρόνια έχει διακριθεί για το έργο και την καινοτομία του σε διεθνές επίπεδο, το Εργαστήριο Μελέτης Συμπεριφορών Υγείας και Οδικής Ασφάλειας (LaHeRS, <http://lahers.seyp.teicrete.gr>). Το LaHeRS λαμβάνει χρηματοδοτήσεις από ανταγωνιστικούς εθνικούς και ευρωπαϊκούς χρηματοδοτικούς φορείς (π.χ. HEALTH PROGRAMME, DAPHNE III, DG MOVE, LEONARDO DA VINCI) από τη θέση του συντονιστή έργου ή του εταίρου σε συνεργατικά έργα. Μεταξύ άλλων, το Εργαστήριο έχει συμμετάσχει σε Ευρωπαϊκά δίκτυα (COST 357, TU 1101) με στόχο την ανάπτυξη επιστημονικού διαλόγου σε θεματικές περιοχές ενδιαφέροντος, τη διάχυση της γνώσης και την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας. Συγκεκριμένα, το Εργαστήριο έχει διεξάγει έρευνα και παρεμβάσεις σε θέματα πρόληψης της βίας και ψυχοκοινωνικής

υποστήριξης των θυμάτων. Μέσα από σειρά ευρωπαϊκών έργων (π.χ. YSAV, COMMUNAID, WOMPOWER) το Εργαστήριο έχει συμβάλλει σημαντικά στην παραγωγή και ανάδειξη αποτελεσματικών εργαλείων και παρεμβάσεων για την υποστήριξη των θυμάτων βίας σε διαφορετικούς πληθυσμούς (εφήβων, γυναικών, μεταναστριών, εργαζομένων), την ενημέρωση του γενικού πληθυσμού, καθώς και την εκπαίδευση του υγειονομικού προσωπικού σε θέματα αναγνώρισης και διαχείρισης της κακοποίησης στις μονάδες υγείας και κοινωνικής φροντίδας. Το Εργαστήριο, μέσα από το πολυετές έργο του στο χώρο αυτό, έχει προάγει την τεκμηρίωση, την παραπομπή και την υποστήριξη των θυμάτων βίας και των οικογενειών τους. Διαθέτει δοκιμασμένα μοντέλα συμβουλευτικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης των θυμάτων και θα μπορούσε σε συνεργασία με υποστηρικτικές δομές να παρέχει υπηρεσίες υποστήριξης στα θύματα. Επιπροσθέτως, διαθέτει σταθμισμένο εργαλείο αξιολόγησης της ικανότητας των επαγγελματιών υγείας να αναγνωρίσουν και να διαχειριστούν περιπτώσεις κακοποίησης, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την ανίχνευση των εκπαιδευτικών αναγκών των επαγγελματιών πρώτης γραμμής (π.χ. αστυνομικών, επαγγελματιών υγείας και κοινωνικής φροντίδας) και το σχεδιασμό προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων.

Το Εργαστήριο είναι ένα από τα λίγα θεσμοθετημένα εργαστήρια στην Ευρώπη στο χώρο των Κοινωνικών Επιστημών που δραστηριοποιείται ερευνητικά με τη μελέτη του ανθρώπινου παράγοντα και των συμπεριφορών διακινδύνευσης κατά την οδήγηση και με παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αλλαγή της οδηγικής συμπεριφοράς και στην προαγωγή μιας κουλτούρας οδικής ασφάλειας στον πληθυσμό. Μάλιστα, διαθέτει προηγμένο λογισμικό προσομοίωσης οδήγησης (προσομοιωτή οδήγησης), με πραγματικά εξαρτήματα αυτοκινήτου (βλ. Εικόνα 2), το οποίο αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την ενημέρωση, την εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα σχετικά με την οδηγική συμπεριφορά και την οδική ασφάλεια. Το Εργαστήριο δέχεται επίσης κάθε χρόνο εκπαιδευτικές επισκέψεις από σχολεία της Κρήτης. Το πρόγραμμα των επισκέψεων περιλαμβάνει πρακτική άσκηση με χρήση του προσομοιωτή οδήγησης, βιωματικές δραστηριότητες, ενημέρωση για ασφαλή χρήση του οδικού δικτύου, παιχνίδια με θέμα την οδική ασφάλεια και παρουσίαση εκπαιδευτικού οπτικοακουστικού υλικού σχετικά με την κυκλοφοριακή αγωγή. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το Εργαστήριο έχει αναπτύξει εκπαιδευτικό υλικό και πακέτα παρέμβασης που απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες (π.χ. <http://lahers.seyp.teicrete.gr/βιβλία/>) και στοχεύουν στην αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς κατά τη χρήση του οδικού δικτύου. Μέσα από το έργο του, το Εργαστήριο έχει αναδείξει την αναγκαιότητα εισαγωγής σχετικών μαθημάτων στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών, όπως χαρακτηριστικά έχουν κάνει άλλες χώρες μέσα από Τμήματα Οδικής Ψυχολογίας.

Εικόνα 2. Προσομοιωτής οδήγησης «Virage VS300» του Εργαστηρίου LaHeRS

Νέα Κοινωνική Πραγματικότητα και Σύγχρονες Προκλήσεις

Η τελευταία δεκαετία με την οικονομική κρίση διαμόρφωσε μια νέα κοινωνική πραγματικότητα και σηματοδότησε μια σειρά από κοινωνικές και θεσμικές αλλαγές που δεν άφησαν ανεπηρέαστη την Κοινωνική Εργασία. Οι εξελίξεις στην κοινωνική πολιτική και την κοινωνική πρόνοια έχουν επηρεάσει σημαντικά το αντικείμενο της Κοινωνικής Εργασίας και καθιστούν επιτακτική την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών (Ioakimidis & Cruz, 2014; Jani et al., 2015; Krumer-Nevo et al., 2009). Παρακάτω παρουσιάζονται οι σημαντικότερες προκλήσεις των τελευταίων ετών και η ανάγκη για διεύρυνση του γνωστικού αντικείμενου της Κοινωνικής Εργασίας προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες.

Οικονομική κρίση και επαναπροσδιορισμός επαγγελματικού ρόλου

Ο αντίκτυπος της κρίσης δημιούργησε νέες προκλήσεις για το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού, με κυριότερη τη δημιουργία μιας νέας ομάδας εξυπηρετούμενων, των λεγόμενων «νεόπτωχων», οι οποίοι αποτελούσαν τη μεσαία τάξη που οδηγήθηκε στη φτώχεια και τον αποκλεισμό. Η αύξηση του αριθμού των ευπαθών ομάδων και οικογενειών που βρίσκονται στα όρια και κάτω από τα όρια της φτώχειας και οι συνεχείς περικοπές στη χρηματοδότηση των κοινωνικών δομών είχαν ως συνέπεια τον αποκλεισμό μεγάλης μερίδας ωφελουμένων από τις δημόσιες κοινωνικές παροχές οδηγώντας αναπόφευκτα σε φαινόμενα όπως την οργάνωση δράσεων υλικής υποστήριξης στους άπορους και τους ανασφάλιστους πολίτες από διεθνείς φιλανθρωπικούς οργανισμούς (Doctors of the World, 2013). Επιπροσθέτως, τα άτυπα δίκτυα κοινωνικής φροντίδας και η οικογένεια, που παραδοσιακά υφίστανται στην Ελλάδα και την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, δεν μπορούν πλέον να παρέχουν

ασφάλεια στα μέλη τους (Papadopoulos & Roumpakis, 2012) την υποστήριξη των οποίων καλείται να αναλάβει το κράτος πρόνοιας με τους περιορισμούς και τις αδυναμίες που προαναφέρθηκαν. Η αυξανόμενη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών με επιδόματα και παροχές σε μορφή χρήματος είναι φαινόμενα που αναπτύσσονται με γρήγορους ρυθμούς. Επιπροσθέτως, οι μεταρρυθμίσεις στο θεσμικό πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με το πρόγραμμα «Καλλικράτης» και η μεταφορά αρμοδιοτήτων στους δήμους ήρθε να ανατρέψει την καθ' ημέρα πράξη της Κοινωνικής Εργασίας στην τοπική αυτοδιοίκηση. Συγκεκριμένα, με τη δημιουργία αυτοτελών κοινωνικών υπηρεσιών στους δήμους, μεταβιβάστηκε σε αυτές από τις ανώτερες βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης μεγάλο μέρος των αρμοδιοτήτων με αποτέλεσμα το αντικείμενο του κοινωνικού λειτουργού να έχει διευρυνθεί σημαντικά χωρίς αυτό να έχει συνδυαστεί με αύξηση του προσωπικού ή των διαθέσιμων πόρων για την κοινωνική πρόνοια των δήμων. Μεταξύ των σημαντικών αλλαγών στην καθημερινότητα του κοινωνικού λειτουργού στις κοινωνικές υπηρεσίες των δήμων είναι η ανάθεση της κοινωνικής έρευνας κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας για περιπτώσεις ανηλίκων σε κίνδυνο. Τα συχνά αυτά περιστατικά όχι μόνο πρόσθεσαν σημαντικό όγκο εργασίας στις ήδη υποστελεχωμένες κοινωνικές υπηρεσίες, αλλά προπάντων έθεσαν σοβαρά ηθικά διλήμματα στους επαγγελματίες που καλούνται να εκτιμήσουν τον κίνδυνο και να λάβουν την αποκλειστική ευθύνη της αφαίρεσης επιμέλειας ενός ανηλίκου ή της παραμονής του στην οικογένεια, χωρίς να έχουν την απαραίτητη διεπιστημονική υποστήριξη σε μια τόσο κρίσιμη απόφαση, τα επιστημονικώς τεκμηριωμένα εργαλεία και τους μηχανισμούς λήψης απόφασης και προπάντων την απαιτούμενη νομική προστασία. Οι νέες αρμοδιότητες που ανατέθηκαν στους δήμους ενέχουν επίσης τον κίνδυνο αλλοίωσης του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού στην κοινότητα, ο οποίος συχνά αντιμετωπίζεται ως εκπρόσωπος της πολιτείας και υπεύθυνος για την επιβολή των νόμων αντί για συνήγορος και υπερασπιστής των δικαιωμάτων της οικογένειας και των μελών της.

Η ραγδαία φτωχοποίηση της ελληνικής κοινωνίας και τα νέα δεδομένα στην κοινωνική πρόνοια έχουν επηρεάσει και το αντικείμενο του κοινωνικού λειτουργού με κίνδυνο να απωλέσει τον επιστημονικό χαρακτήρα του μέσα από την ενασχόλησή του σε λιγότερο παραδοσιακές για το επάγγελμα δομές (π.χ. κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά φαρμακεία, συσσίτια) και με μεθοδολογίες / παρεμβάσεις που χαρακτηρίζονται περισσότερο ως διοικητικές (π.χ. διανομή τροφίμων), οι οποίες αναπτύσσονται σε απάντηση στη ραγδαία αύξηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η φτώχεια θεωρούνταν πάντα συνυφασμένη με το έργο του κοινωνικού λειτουργού καθώς ανέκαθεν ήταν η κύρια αιτία που οδηγούσε τους εξυπηρετούμενους άμεσα ή έμμεσα

στην κοινωνική υπηρεσία (Waldegrave, 2005). Μάλιστα, η Κοινωνική Εργασία από το ξεκίνημά της, το 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα, από διαφορετικές κάθε φορά θέσεις και όργανα εξέφραζε τη δέσμευσή της στην αντιμετώπιση της φτώχειας (Hare, 2004). Παρόλα αυτά, η βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι η απασχόληση με το συγκεκριμένο πληθυσμό ποτέ δεν ήταν ελκυστική για τους φοιτητές κοινωνικής εργασίας ανά τον κόσμο (Limb & Organista, 2003; Weiss, 2005). Μάλιστα οι κοινωνικοί λειτουργοί που ασχολούνται με τον πληθυσμό αυτό δεν έχουν μια ευαίσθητη προσέγγιση ως προς τα ζητήματα της φτώχειας, ενώ συχνά αποτυγχάνουν να λάβουν υπόψη στην καθημερινή επαγγελματική πράξη, κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες όπως την ανεργία και την ανεπαρκή στέγαση (Davis & Wainright, 2005). Τα κοινωνικά προβλήματα φαίνεται να προσεγγίζονται με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά και όχι τα δομικά, και οι μέθοδοι παρέμβασης να είναι προσανατολισμένες περισσότερο στο άτομο και λιγότερο σε θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης (Jones & Novak, 1993; Davis & Weinwright, 2005). Συναφές με τα παραπάνω, είναι το γεγονός ότι η ταξινόμηση των κοινωνικών προβλημάτων συχνά στηρίζεται σε ατομικές ή οικογενειακές παθολογίες (π.χ. εξαρτήσεις, ψυχικά προβλήματα), ενώ παραβλέπεται ο κοινωνικοοικονομικός παράγοντας στην εμφάνισή τους. Το ίδιο παρατηρείται και με τις παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που συχνά στοχεύουν στην επίλυση της οικογενειακής δυσλειτουργίας χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των εμπλεκόμενων (π.χ. μείωση της συντροφικής βίας, βελτίωση των γονεϊκών προτύπων) (Krumer-Nevo & Weiss-Gal, 2009).

Κατά συνέπεια των ανωτέρω επισημάνσεων, η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών οφείλει να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες της κοινωνίας και να μεταδώσει στους φοιτητές μια ευαίσθητη προσέγγιση και ταυτόχρονα επιστημονικά τεκμηριωμένη ως προς τα ζητήματα της φτώχειας. Πρέπει να παρέχει στους φοιτητές ευκαιρίες απόκτησης θεωρητικής γνώσης προερχόμενης από διαφορετικές επιστήμες (ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, ψυχολογία, νομική, κοινωνική πολιτική, πολιτική οικονομία, εκπαίδευση), με έμφαση στη σύνδεση των αιτιολογικών θεωριών, των ιδεολογικών θέσεων και των πολιτικών με τις πρακτικές παρέμβασης. Οι φοιτητές με αυτό τον τρόπο θα είναι σε θέση να αναγνωρίζουν πώς οι πολιτικές και τα μοντέλα παρέμβασης συνδέονται με τις θεωρίες και με τις ιδεολογικές θέσεις. Η εκπαίδευση επίσης πρέπει να παρέχει ευκαιρίες αυτοαξιολόγησης μέσα από εσωτερικές διεργασίες διερεύνησης των προσωπικών και πολιτισμικών αξιών, στάσεων και πεποιθήσεων σχετικά με τη φτώχεια. Έτσι οι φοιτητές θα μπορούν να αναγνωρίσουν στερεοτυπικές στάσεις και θα είναι σε θέση να δώσουν δομικές και όχι μόνο προσωπικές ερμηνείες σε συμπεριφορές που συνδέονται με τη φτώχεια (π.χ. περίπτωση γυναίκας σε ακραία φτώχεια που θεωρείται

ότι γεννά παιδιά για να απολαμβάνει προνόμια και κοινωνικές παροχές). Η επιλογή κατάλληλων παιδαγωγικών στρατηγικών και μεθόδων, όπως οι βιωματικές και οι διαλογικές, είναι εξαιρετικά σημαντικές για την επίτευξη αυτού του εκπαιδευτικού στόχου. Τέλος, η εκπαίδευση οφείλει να παρέχει τη δυνατότητα απόκτησης τεκμηριωμένης επιστημονικής γνώσης σχετικά με καλές πρακτικές παρέμβασης καθώς και ευκαιρίες απόκτησης πρακτικής εμπειρίας στο αντικείμενο. Οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι δομές της κοινότητας αποτελούν ένα καλό “εργαστηριακό πλαίσιο” για τους φοιτητές, αλλά και οι μη-κυβερνητικοί οργανισμοί που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια για την αντιμετώπιση της φτώχειας έχουν αναδείξει επιτυχημένα μοντέλα παρέμβασης που στηρίζονται στη συνηγορία, στην ατομική και ομαδική συμβουλευτική, στην ενδυνάμωση, στην πολιτική αλλαγή κ.α.

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει ήδη αναδείξει στο πρόγραμμα σπουδών τα ζητήματα της φτώχειας μέσα από μια σειρά θεωρητικών μαθημάτων (π.χ. κοινωνική πολιτική, κοινωνιολογία των θεσμών, κοινωνική πολιτική για ευάλωτες ομάδες) που, αν και δεν είναι προσανατολισμένα αποκλειστικά στη φτώχεια, περιλαμβάνουν θεωρητικές και ιδεολογικές προσεγγίσεις που αφορούν τη φτώχεια και τις προεκτάσεις της στο άτομο, την οικογένεια και την κοινωνία. Η εργαστηριακή και πρακτική άσκηση δε, σε κοινωνικές υπηρεσίες και αντίστοιχες δομές των δήμων καθώς επίσης και σε μη κυβερνητικούς φορείς ανά την Ελλάδα, συμπληρώνει επαρκώς τη θεωρητική τους γνώση με πρακτική εμπειρία που προκύπτει από την επιτόπια επαφή και ενασχόληση των φοιτητών με τη φτώχεια και τις ανάγκες των ατόμων που πλήττονται από αυτή. Παράλληλα, το Τμήμα έχει συμπράξει τα τελευταία χρόνια με τη Δ/ση Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Κρήτης, αναλαμβάνοντας την απευθείας παροχή υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής υποστήριξης στα άτομα που βρίσκονται κάτω από τα όρια της φτώχειας μέσα από τη συνεργασία και τη διαμεσολάβηση των κοινωνικών υπηρεσιών όλης της περιφέρειας. Στο πλαίσιο αυτής της σύμπραξης, η οποία ουσιαστικά έρχεται να συμβάλει στη μεταφορά της επιστημονικής γνώσης από το εκπαιδευτικό ίδρυμα απευθείας στους τελικούς χρήστες των υπηρεσιών, δίδεται μια ακόμη δυνατότητα στους φοιτητές της κοινωνικής εργασίας να μυηθούν από νωρίς σε καινοτόμες παρεμβάσεις υποστήριξης των ατόμων αυτών.

Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι, παρά τις πολλαπλές ευκαιρίες μάθησης που παρέχονται ήδη στους φοιτητές, η προπτυχιακή εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών εξακολουθεί να έχει ανάγκη από μεγαλύτερη εστίαση σε ζητήματα φτώχειας κυρίως στο πλαίσιο της εργαστηριακής / πρακτικής άσκησης των φοιτητών, και ως επί το πλείστον στη σύνδεση της θεωρίας με την καθ’ ημέρα επαγγελματική πράξη του κοινωνικού λειτουργού. Οι

φοιτητές πρέπει να έχουν από νωρίς έκθεση σε πληθυσμούς που πλήττονται από τη φτώχεια συνδυασμένη ωστόσο με εποπτεία και καθοδήγηση από εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες με εμπειρία σε ζητήματα φτώχειας, ώστε να γίνεται με αποτελεσματικό και επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο η σύνδεση της θεωρίας με την πράξη. Οι φοιτητές σε βάθος χρόνου πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους επιστημονικά εργαλεία, δεξιότητες και εμπειρία ώστε να μπορούν να συνδυάσουν παρεμβάσεις μικροεπιπέδου (π.χ. διαμεσολάβηση, συνηγορία, ατομική συμβουλευτική) με παρεμβάσεις μακροεπιπέδου (π.χ. κοινοτική οργάνωση, κοινωνική δράση) ώστε να έχουν τη δυνατότητα της ολιστικής θεώρησης του φαινομένου και των παρεμβάσεων για την αντιμετώπισή του.

Προσφυγική κρίση, διαπολιτισμική φροντίδα και πολιτισμική επάρκεια

Η προσφυγική κρίση που είχε ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση και εγκατάσταση στον Ελλαδικό χώρο πληθυσμών από εμπόλεμες κυρίως περιοχές της Ανατολής, είναι ένα φαινόμενο με σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις που η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών οφείλει να αναγνωρίσει. Το τρέχον έτος η Ελλάδα έχει γίνει το κύριο σημείο εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενός μεγάλου κύματος προσφύγων και μεταναστών από την Τουρκία. Η ελληνική οικονομία, εξουθενωμένη μετά από πολλά χρόνια οικονομικής ύφεσης και πολιτικών λιτότητας, δεν διέθετε τους πόρους να ανταποκριθεί με ανθρώπινο τρόπο στους πρόσφυγες που κατέφθασαν σε μεγάλους αριθμούς στη χώρα, με τη λαϊκή αντίδραση και φαινόμενα ξενοφοβίας και ευρωσκεπτικισμού να κορυφώνονται σε απάντηση στην ανθρωπιστική αυτή κρίση.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, η συνύπαρξη με άτομα με διαφορετική καταγωγή και κουλτούρα ήρθε να αναδείξει ακόμη περισσότερο την αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής φροντίδας στις δομές κοινωνικής πρόνοιας και της πολιτισμικής επάρκειας των κοινωνικών λειτουργών στο πλαίσιο διασφάλισης της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών που μέχρι τώρα προσανατολιζόταν στην απλή γνώση του ρόλου των πολλαπλών ταυτοτήτων και του κοινωνικού πλαισίου στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και στις σύνθετες σχέσεις που προκύπτουν ανάμεσα στα άτομα και το περιβάλλον τους, τώρα απαιτεί από τους φοιτητές να αναπτύξουν ικανότητα να παρέμβουν αποτελεσματικά σε αυτούς τους πληθυσμούς (Jani et al., 2011). Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται να έχει επικρατήσει γενική ομοφωνία σχετικά με τα συστατικά που πρέπει να περιλαμβάνει η ικανότητα των φοιτητών κοινωνικής εργασίας να είναι “πολιτισμικά επαρκείς”, τα οποία αναλύονται ως εξής (Green, 1999; Lum 2007; Sue & Sue, 2012): α) αναγνώριση προσωπικών αξιών, προκαταλήψεων, δύναμης και θέσης και πώς αυτά επηρεάζουν τη σχέση του κοινωνικού

λειτουργού με τον εξυπηρετούμενο, β) κατανόηση της προσωπικής θεώρησης του εξυπηρετούμενου και των πολιτισμικών του πεποιθήσεων, και γ) ανάπτυξη πολιτισμικά κατάλληλων παρεμβάσεων. Πιο συγκεκριμένα, η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών οφείλει να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση των φοιτητών σε θέματα αποδοχής και σεβασμού του διαφορετικού, ενισχύοντας μια συνεχή αυτο-αξιολόγηση σε σχέση με την αναγνώριση στερεοτυπικών στάσεων απέναντι σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο, δίνοντας έμφαση στα δυναμικά της ετερότητας και προάγοντας τη συνεχή απόκτηση πολιτισμικής γνώσης (Cross et al. 1989). Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών είναι σημαντικό να κατακτηθούν γνώσεις ως προς την κουλτούρα των εξυπηρετούμενων (π.χ. ιστορία, θρησκεία, παραδόσεις, αξίες, οικογενειακά συστήματα), το ρόλο της γλώσσας, των προτύπων ομιλίας και των επικοινωνιακών τρόπων έκφρασης που χαρακτηρίζουν τις διαφορετικές κοινότητες καθώς και τις συμπεριφορές αναζήτησης βοήθειας των εξυπηρετούμενων διαφορετικής εθνοπολιτισμικής προέλευσης. Σημαντικό είναι επίσης ο κοινωνικός λειτουργός να είναι ενήμερος ως προς την επίδραση του ρατσισμού και της φτώχειας στη συμπεριφορά, τις στάσεις και τις αξίες των ατόμων που έχουν διαφορετική καταγωγή, την επίδραση που ασκούν οι πολιτικές των κοινωνικών υπηρεσιών στους εξυπηρετούμενους από διαφορετικά εθνοπολιτισμικά πλαίσια, την επίδραση που έχουν οι σχέσεις ισχύος που αναπτύσσονται μέσα σε κοινωνίες ή θεσμούς στις διαφορετικές κουλτούρες, καθώς και τους πόρους που είναι διαθέσιμοι σε άτομα και κοινότητες διαφορετικής εθνοπολιτισμικής προέλευσης (π.χ. υπηρεσίες, άτομα, ανεπίσημα δίκτυα υποστήριξης, έρευνα). Τέλος, ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να αναπτύξει ικανότητα αναγνώρισης του τρόπου με τον οποίο οι επαγγελματικές αξίες μπορεί να έρχονται σε σύγκρουση ή να απαντούν στις ανάγκες των εξυπηρετούμενων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια.

Το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης έχει αναπτυχθεί αρκετά σε ζητήματα αποδοχής της διαφορετικότητας και ενίσχυσης των δεξιοτήτων πολιτισμικής ευαισθησίας και επάρκειας των φοιτητών. Στο πρόγραμμα σπουδών υπάρχουν θεωρητικά μαθήματα που συμπληρώνονται με άσκηση πράξης σε ζητήματα διαπολιτισμικής φροντίδας και διαφορετικότητας (π.χ. “Διαπολιτισμική Κοινωνική Εργασία”, “Διαφορετικότητα και ενδυνάμωση στην Κοινωνική Εργασία”, “Κοινωνικά δικαιώματα και διακρίσεις”, “Μετανάστευση και κοινωνική ένταξη”) και άλλα μαθήματα που περιλαμβάνουν ενότητες σχετικά με τη διαπολιτισμική φροντίδα (π.χ. “Κοινωνική Εργασία και Φροντίδα Υγείας”) που στο σύνολό τους στοχεύουν στην απόκτηση γνώσεων σχετικά με τη διαφορετικότητα και την ανάπτυξη δεξιοτήτων διαχείρισης της διαφορετικότητας σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον και στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δεοντολογίας της

Κοινωνικής Εργασίας. Σημαντικό μέρος της εκπαίδευσης αφιερώνεται στην αναγνώριση προσωπικών στάσεων σε θέματα που άπτονται της διαφορετικότητας καθώς και στη διαχείριση διλημμάτων, προβληματισμών, ανησυχιών και προσωπικών συγκρούσεων του κοινωνικού λειτουργού σε σχέση με τις αξίες και τις στάσεις των εξυπηρετούμενων που έχουν διαμορφωθεί σε πολιτισμικές νόρμες διαφορετικές από τις δικές του. Τέλος, η ανάπτυξη στρατηγικών ενδυνάμωσης και δεξιοτήτων διαπολιτισμικής φροντίδας έρχεται να συμπληρώσει την επίτευξη πολιτισμικής επάρκειας στους φοιτητές μέσω της έκθεσής τους σε πολιτισμικά προσαρμοσμένες παρεμβάσεις που απαντούν στις ιδιαίτερες πολιτισμικές συνθήκες και τα χαρακτηριστικά του κάθε πληθυσμού.

Συμπληρωματικά στα θεωρητικά μαθήματα που άπτονται της διαπολιτισμικής φροντίδας και της διαφορετικότητας, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας μεταξύ άλλων διαθέτει εργαστηριακή υποδομή για την εκπαίδευση των φοιτητών στη διαπολιτισμική δράση μέσα από τη συμμετοχή τους σε τοπικά δίκτυα φορέων για την ανάπτυξη διαπολιτισμικού διαλόγου (π.χ. Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών), καθώς και μέσα από συμπράξεις με την τοπική αυτοδιοίκηση που στόχο έχουν την από κοινού ανάπτυξη δράσεων σε ζητήματα που αφορούν στην αυτοοργάνωση των μεταναστευτικών ομάδων στην τοπική κοινωνία του Ηρακλείου Κρήτης στο πλαίσιο διατήρησης της πολιτισμικής τους ταυτότητας και αυτενέργειας στην κάλυψη των αναγκών τους.

Παράλληλα με τα παραπάνω, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης μέσω του Εργαστηρίου Μελέτης Συμπεριφορών Υγείας και Οδικής Ασφάλειας έχει συντονίσει συνεργατικά έργα με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε ζητήματα που αφορούν στους μετανάστες και πρόσφυγες [π.χ. σεξουαλική παρενόχληση μεταναστριών οικιακών βοηθών (DG Justice, Daphne programme – COMMUNAL), φροντίδα υγείας και κοινωνική φροντίδα μεταναστριών και προσφύγων κατά την εγκυμοσύνη (Chafea, Health programme - ORAMMA)], αναλαμβάνοντας άλλοτε ερευνητική δραστηριότητα και άλλοτε παροχή υπηρεσιών κοινωνικής υποστήριξης σε πληθυσμούς μεταναστών και προσφύγων που έχουν εγκατασταθεί στην ευρύτερη περιοχή της Περιφέρειας Κρήτης. Στο πλαίσιο αυτών των Ευρωπαϊκών έργων, δίδεται μια ακόμη δυνατότητα στους φοιτητές της κοινωνικής εργασίας να μνηθούν από νωρίς σε καινοτόμες παρεμβάσεις υποστήριξης εύάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, και να αναπτύξουν πολιτισμική ευαισθησία και επάρκεια μέσα από προσωπική επαφή και συνεργασία με τον πληθυσμό αυτό.

Και στην περίπτωση ωστόσο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, παρά τις πολλαπλές ευκαιρίες μάθησης που παρέχονται ήδη στους φοιτητές, εξακολουθεί να υπάρχει ανάγκη ενίσχυσης της εκπαίδευσης σε διάφορα επίπεδα μεταξύ των οποίων είναι και η ανάγκη

για ευρύτερη εργαστηριακή έκθεση των φοιτητών σε ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση της διαφορετικότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι φοιτητές συχνά καλούνται να διαχειριστούν ζητήματα διαφορετικότητας στο πλαίσιο της εργαστηριακής και πρακτικής τους άσκησης σε κοινωνικές δομές της τοπικής αυτοδιοίκησης χωρίς να έχουν την κατάλληλη εποπεία και καθοδήγηση από εκπαιδευτικούς ή επαγγελματίες με πολιτισμική επάρκεια και εμπειρία σε αυτά τα ζητήματα. Αυτό είναι βέβαια ως ένα βαθμό αναμενόμενο αφού οι επαγγελματίες που στελεχώνουν τις κοινωνικές δομές δεν είχαν την ευκαιρία να λάβουν προπτυχιακή εκπαίδευση σε τέτοια ζητήματα (καθώς αυτά αποτελούν εξέλιξη των τελευταίων ετών) και εξακολουθούν να μην έχουν πολλές ευκαιρίες εξειδίκευσης ή επιμόρφωσης σε αυτόν τον τομέα. Προκειμένου οι φοιτητές να αναπτύξουν πολιτισμική επάρκεια, έχουν επίσης ανάγκη από καινοτόμες παιδαγωγικές μεθόδους στο πλαίσιο των οποίων να ενθαρρύνεται η προσωπική τους ανάπτυξη και η αναγνώριση των προσωπικών τους στάσεων μέσα από ελεύθερη έκφραση. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, απαιτούνται εκπαιδευτές που να είναι και οι ίδιοι πολιτισμικά επαρκείς προκειμένου να μπορούν να αντιληφθούν τις εξατομικευμένες ανάγκες των φοιτητών και με γνησιότητα να μπορούν να μεταδώσουν στους φοιτητές την ευαισθησία στην προσέγγιση. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι έχει αναγνωριστεί ένα σημαντικό κενό τόσο στον λειτουργικό ορισμό της “πολιτισμικά κατάλληλης παρέμβασης” όσο και στους δείκτες και τα εργαλεία αξιολόγησης της πολιτισμικής επάρκειας των κοινωνικών λειτουργών που οφείλει να λάβει τη δέουσα προσοχή της εκπαιδευτικής κοινότητας (Jani et al., 2015). Η αξιολόγηση της επάρκειας μέσα από συμπεριφορικούς δείκτες έχει χαρακτηριστεί ως μη αξιόπιστη, ενώ καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια τα τελευταία χρόνια τόσο για τον προσδιορισμό των ικανοτήτων που απαιτούνται από τον επαγγελματία ώστε να ανταποκριθεί με επάρκεια στη διαφορετικότητα όσο και για την ανάπτυξη αξιόπιστων εργαλείων αξιολόγησης αυτών των ικανοτήτων (Schim et al., 2003; Kyimas-Tan et al., 2007; Jani et al., 2015).

Δημογραφική γήρανση, χρόνια προβλήματα και ολοκληρωμένη φροντίδα

Η αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων στη δημογραφική πυραμίδα και η συνεπακόλουθη πίεση στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής πρόνοιας έχουν επηρεάσει σημαντικά το αντικείμενο της Κοινωνικής Εργασίας. Όσο περισσότερο ζουν τα άτομα τόσο μεγαλύτερες είναι οι ανάγκες φροντίδας και αποκατάστασης της σωματικής και ψυχικής υγείας τους καθώς απαιτείται μακροχρόνια φροντίδα από το σύστημα υγείας και κοινωνικής πρόνοιας (Burtless, 1993). Η προχωρημένη ηλικία φαίνεται από τη βιβλιογραφία να συνδέεται με υψηλότερη νοσηρότητα, με χρονιότητα των νοσημάτων, με πολυνοσηρότητα και με αυξημένη χρήση των υγειονομικών υπηρεσιών (Boult et al.,

2010). Μάλιστα, σήμερα, σε μια περίοδο έντονης κοινωνικοοικονομικής κρίσης, εκείνοι που πλήττονται περισσότερο είναι ασθενείς με πολλαπλή νοσηρότητα, με χρόνια νοσήματα, ψυχικές διαταραχές και με δυσκολία στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, ενώ φαίνεται να χρήζουν πολύπλευρης αντιμετώπισης από ένα ευρύτερο φάσμα επαγγελματιών υγείας (Chan et al., 2011). Αυτό παρατηρείται ιδιαίτερα στη φροντίδα ηλικιωμένων ατόμων με ευπάθεια (frailty), ένα σύνδρομο το οποίο χαρακτηρίζεται από πολύπλοκα βιοψυχοκοινωνικά και λειτουργικά προβλήματα (Moore et al., 2012) καθιστώντας την παραδοσιακή προσέγγιση από έναν επαγγελματία υγείας αναποτελεσματική και ανεπαρκή. Εξαιτίας των σύνθετων συνεπώς προβλημάτων που συχνά συνυπάρχουν υπάρχει ανάγκη για λήψη υπηρεσιών από διαφορετικές πηγές και οι ασθενείς βρίσκονται σε κίνδυνο τόσο να αποκλειστούν από υπηρεσίες όσο και να έχουν κακή έκβαση της νόσου (π.χ. Frayne et al., 2005; Fisher et al., 2004; Boulton et al., 2010).

Σε αντιδιαστολή με τα παραπάνω, η 'άτυπη φροντίδα' που μέχρι πρόσφατα κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος της φροντίδας των ηλικιωμένων και των χρονίως πασχόντων, με τα σημερινά δεδομένα της οικονομικής κατάρρευσης της ελληνικής οικογένειας, δε μπορεί να αντεπεξέλθει σε αυτό το καθήκον (Papadopoulos & Roumpakis, 2012). Η συνεχιζόμενη κρίση του θεσμού της οικογένειας δεν στερεί μόνο τις άτυπες υπηρεσίες υποστήριξης από τα μέλη της οικογένειας αλλά παράλληλα προκαλεί ή αναζωπυρώνει ψυχο-κοινωνικά προβλήματα, όπως οι ψυχικές νόσοι, οι εξαρτήσεις και η ενδοοικογενειακή βία, που λειτουργούν αθροιστικά στα ήδη υπάρχοντα προβλήματα της οικογένειας, με αποτέλεσμα η ευθύνη για τη φροντίδα των ηλικιωμένων και χρονίως πασχόντων μελών να μετατοπίζεται σε μεγάλο βαθμό στα επίσημα κρατικά προνοιακά δίκτυα (Papaioannou & Bergiannaki, 2016).

Στο πλαίσιο ωστόσο των οικονομικών και κοινωνικών συγκυριών, η δημόσια και κρατική παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγείας στους ηλικιωμένους και χρονίως πάσχοντες φαίνεται να συναντά τις δικές της προκλήσεις. Από τη μια επιδιώκεται ο περιορισμός των κρατικών δαπανών μέσα από τον αυστηρό έλεγχο επιλεξιμότητας των δικαιούχων και με αυστηρά και μετρήσιμα κριτήρια αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών, γεγονός που αναπόφευκτα οδηγεί στο να παρέχονται οι υπηρεσίες σε λιγότερους δικαιούχους που πληρούν τελικά τα κριτήρια. Από την άλλη δίνεται έμφαση στην ποιότητα των υπηρεσιών για τους ηλικιωμένους και χρονίως πάσχοντες και στην ανάπτυξη προληπτικών παρεμβάσεων, εστιασμένων στους ασθενείς και καθοδηγούμενων από τις υπηρεσίες παροχής φροντίδας (Lionis & Petelos, 2015). Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, οι κοινωνικοί λειτουργοί καλούνται να

ανταποκριθούν σε ένα αυξημένο και σύνθετο εργασιακό φορτίο και να διαχειριστούν εσωτερικές συγκρούσεις που αφορούν τις αντιφάσεις κόστους-οφέλους του συστήματος. Η τάση περιορισμού των κρατικών δαπανών για την υγεία των ηλικιωμένων και των χρονίως πασχόντων μπορεί να οδηγήσει σε ανεπαρκή απάντηση στις ανθρώπινες ανάγκες.

Οι προκλήσεις αυτές έφεραν αναπόφευκτα τα χρόνια νοσήματα στην αντζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία το 2014 πραγματοποίησε την πρώτη διάσκεψη για τις χρόνιες ασθένειες, κάνοντας έκκληση για εντονότερες προσπάθειες στην αντιμετώπιση των χρόνιων ασθενειών βάζοντας στο στόχαστρο καίριες κοινωνικές εξελίξεις, συμπεριλαμβανομένης της πληθυσμιακής γήρανσης και εστιάζοντας στην πρόληψη και την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών, των ασθενών, του τομέα της υγείας και του κοινωνικού τομέα στη χάραξη και εφαρμογή της πολιτικής. Μεταξύ άλλων, αναγνωρίστηκε η αυξανόμενη περιπλοκότητα των χρόνιων νοσημάτων και η αναγκαιότητα ολοκληρωμένης περίθαλψης και ολιστικής παροχής υπηρεσιών από διατομεακές ομάδες για τη βέλτιστη διαχείριση των χρόνιων ασθενειών, ενώ στα προγράμματα της ΕΕ δόθηκε προτεραιότητα στην πρόληψη και την προαγωγή της υγείας και στη διαχείριση των ασθενειών, με έμφαση στην ενδυνάμωση των ασθενών.

Η ολοκληρωμένη φροντίδα υγείας και η εστιασμένη στον ασθενή φροντίδα (patient-centered care) προτάσσονται πλέον διεθνώς ως οι προσεγγίσεις με τη μέγιστη αποδοτικότητα ώστε τα άτομα να απολαμβάνουν ένα συνεχές προληπτικών και θεραπευτικών υπηρεσιών σύμφωνα με τις ανάγκες τους (Lionis & Petelos, 2015; WHO, 2008). Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της ολοκληρωμένης φροντίδας είναι η από κοινού με τον ασθενή λήψη κλινικής απόφασης γεγονός που απαιτεί έναν επαρκώς ενημερωμένο από τους επαγγελματίες υγείας ασθενή (Baird et al., 2014). Σημαντικό επίσης ρόλο στην ανάπτυξη της ολοκληρωμένης φροντίδας φαίνεται να παίζει η διεπιστημονική ομάδα υγείας και ένας αυξανόμενος αριθμός ερευνών τεκμηριώνει τη σημασία της στον χώρο της υγείας (Jones, 2009; Health Service Executive, 2009; Reeves et al., 2010). Μάλιστα, υπογραμμίζεται ότι «τα καλύτερα και πιο αποδοτικά αποτελέσματα για τους ασθενείς επιτυγχάνονται όταν οι επαγγελματίες υγείας εργάζονται μαζί, μαθαίνουν μαζί, συμμετέχουν στον κλινικό έλεγχο των αποτελεσμάτων από κοινού και προωθούν την καινοτομία για τη διασφάλιση της προόδου στις υπηρεσίες» (Lardier, Lasky & Raney 2014; Mitchell et al., 2012; National Health Service Management Executive, 1993; Pullon, 2007). Σημαντική επίσης προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη φροντίδα είναι η βελτίωση των δεξιοτήτων αυτοδιαχείρισης της υγείας από τους ίδιους τους ασθενείς, της ικανότητάς τους δηλαδή να διαχειρίζονται τη χρόνια νόσο, τα

συμπτώματα, τη θεραπεία, τις σωματικές και κοινωνικές συνέπειες, τις αλλαγές στον τρόπο ζωής του (Coleman, 2005; Barlow et al., 2002). Στο πλαίσιο αυτής της επιδίωξης, ο κοινωνικός λειτουργός έρχεται πλέον να αναλάβει την εκπαίδευση του ασθενούς (patient education), την παροχή δηλαδή γνώσεων και πληροφοριών στον ασθενή για τη νόσο του με σκοπό την τροποποίηση της συμπεριφοράς του, έτσι ώστε να προάγεται η κλινική έκβασή του (Barlow et al., 2002; Coleman, 2005). Επιπλέον, ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να αναλάβει την εκπαίδευση του ασθενούς στην αυτοδιαχείριση (self management education), την ενίσχυση δηλαδή της προσωπικής δύναμης, της αυτοπεποίθησης του ασθενούς στις ικανότητές του να περατώσει συγκεκριμένες συμπεριφορές ή να μειώσει τα συμπτώματα, έτσι ώστε να βελτιώσει και την κλινική του έκβαση (Bodenheimer et al., 2002; Coleman, 2005). Σε ποιο όμως βαθμό οι θεμελιώδεις αυτές αρχές της ολοκληρωμένης και εστιασμένης στον άνθρωπο φροντίδας μπορούν να ακολουθηθούν στη χώρα μας; Λειτουργεί η ομάδα υγείας στο σύστημα υγείας και κοινωνικής πρόνοιας; Ο κοινωνικός λειτουργός διαθέτει τις γνώσεις και τις δεξιότητες να αποτελέσει μέλος μιας τέτοιας ομάδας και να ανταποκριθεί στις ανάγκες της ολοκληρωμένης φροντίδας;

Παρά την ανάδειξη της σημασίας της διεπιστημονικής ομάδας και της ολοκληρωμένης φροντίδας στη διαχείριση των ηλικιωμένων και των χρονίως πασχόντων, ελάχιστη γνώση υπάρχει σχετικά με τις περιοχές βασικών δεξιοτήτων ή με την ετοιμότητα των κοινωνικών λειτουργών να παρέχουν υπηρεσίες σε ανάλογα μοντέλα παροχής υπηρεσιών. Υπάρχουν πολλές περιοχές δεξιοτήτων που θα μπορούσαν εύκολα να ενσωματωθούν σε μαθήματα Κοινωνικής Εργασίας, όπως γεροντολογία, παρακινησιακή συνέντευξη (motivational interviewing), εκπαίδευση σε τεχνικές χαλάρωσης, χρήση εργαλείων διαλογής και αξιολόγησης, ψυχοεκπαίδευση, ψυχοτρόπες ουσίες κ.α. Η κλινική εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών σε ιατρική ορολογία, διαχείριση χρόνιων νοσημάτων, οικονομικές και επιχειρησιακές στρατηγικές, μοντέλα και δεξιότητες συνεργασίας με την ομάδα υγείας είναι απαραίτητα για την επίτευξη επάρκειας σε θέματα ολοκληρωμένης φροντίδας (Donohue et al., 2009). Ωστόσο, η αντίσταση στην αλλαγή, ο φόβος απώλειας της επαγγελματικής ταυτότητας καθώς επίσης και η απουσία προηγούμενης εμπειρίας από το εκπαιδευτικό προσωπικό της Κοινωνικής Εργασίας σε μοντέλα ολοκληρωμένης φροντίδας φαίνεται να λειτουργούν ως αντικίνητρα στην ενσωμάτωση αυτής της γνώσης στη βασική εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών (Donohue et al., 2009).

Στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης, οι φοιτητές διδάσκονται μαθήματα κλινικής και κοινοτικής κατεύθυνσης σε θέματα προαγωγής της υγείας του ατόμου, της

οικογένειας και της κοινότητας, μέσα από την οπτική των επιστημών της Κοινωνικής Εργασίας, της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας. Ωστόσο, σημαντικό είναι ότι, με εξαίρεση συγκεκριμένων μαθημάτων (π.χ. Κοινωνική Εργασία και Φροντίδα Υγείας) που μάλιστα δεν ανήκουν στον κορμό των υποχρεωτικών μαθημάτων, το πρόγραμμα σπουδών δεν εστιάζει επαρκώς στη φροντίδα των χρόνιων νοσημάτων και την ολοκληρωμένη φροντίδα υγείας, ενώ δεν υπάρχουν ούτε προγράμματα εξειδίκευσης στη φροντίδα υγείας που να απευθύνονται αποκλειστικά σε κοινωνικούς λειτουργούς, παρά το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών υπηρετεί σε μονάδες φροντίδας υγείας και αποκατάστασης. Αυτό φαίνεται να είναι ένα σημαντικό κενό στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών. Ανάλογες είναι οι ελλείψεις στην εργαστηριακή άσκηση, η οποία θα μπορούσε επίσης να ενισχυθεί με περισσότερη έκθεση των φοιτητών σε οργανωμένα πλαίσια που παρέχουν ολοκληρωμένη φροντίδα υγείας, που δεν είναι όμως πάντα εφικτό παρά μόνο στην περίπτωση των δημόσιων νοσοκομείων, τα οποία ωστόσο μπορούν να δεχτούν περιορισμένο αριθμό φοιτητών.

Ανάγκη για Νέο Προσανατολισμό στην Εκπαίδευση

Σύνδεση θεωρίας και πράξης

Οι κοινωνικοί λειτουργοί θεωρείται σημαντικό να λαμβάνουν εκπαίδευση και γνώσεις σε αναδυόμενες παρεμβάσεις που στηρίζονται σε τεκμηριωμένη γνώση (evidence-based) (Rubin & Parrish, 2007) όπως, για παράδειγμα, γνώσεις στη χρήση θεραπευτικών αλγορίθμων βαθμιαίας φροντίδας (models of stepped-care treatment), στη θεραπεία επίλυσης προβλήματος (problem-solving treatment) και στις βραχείες παρεμβάσεις για την εκτίμηση και αντιμετώπιση της εξάρτησης από το αλκοόλ και άλλες ναρκωτικές ουσίες (Brief AOD interventions). Τα πλεονεκτήματα από τη χρήση της τεκμηρίωσης στην επαγγελματική πράξη των κοινωνικών λειτουργών είναι πολλά, όμως πολλές είναι και οι δυσκολίες για την αξιοποίηση της τεκμηριωμένης γνώσης στην πράξη (Rubin & Parrish, 2007). Οι κυριότερες αφορούν στο ότι οι οργανισμοί στους οποίους εργάζονται οι κοινωνικοί λειτουργοί δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην παραγωγικότητα παρά στην ποιότητα (Dulcan, 2005), οι πιο έμπειροι κοινωνικοί λειτουργοί που εποπτεύουν τους νεότερους απαξιώνουν τέτοιες πρακτικές ή αισθάνονται ανεπαρκείς να τις χρησιμοποιήσουν (Mullen & Bacon, 2004; Sanderson, 2002), ο χρόνος δεν είναι επαρκής για χρήση τέτοιων πρακτικών (Proctor, 2004), η τεκμηρίωση δεν θεωρείται αξιόπιστη και επαρκής για να στοιχειοθετήσει την αποτελεσματικότητα των νέων παρεμβάσεων (Gibbs & Gambrill, 2002) ή δεν θεωρείται ότι ανταποκρίνεται στο προφίλ των εξυπηρετούμενων του κοινωνικού λειτουργού που συνήθως έχει πολλαπλή

νοσηρότητα (Messer, 2006). Ως αποτέλεσμα, μελέτες δείχνουν ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί σπάνια συμβουλευονται ερευνητικά δεδομένα στην επαγγελματική τους πράξη (Kirk & Reid, 2002; Mullen & Bacon, 2004). Πολλές μάλιστα γενιές κοινωνικών λειτουργών έχουν προσπαθήσει να μειώσουν αυτό το χάσμα ανάμεσα στην έρευνα και την πράξη στο πρόγραμμα σπουδών της Κοινωνικής Εργασίας χωρίς το αναμενόμενο αποτέλεσμα (π.χ. Briar et al., 1981; Kirk & Reid, 2002). Παρά την από πολλών δεκαετιών ένταξη μαθημάτων κοινωνικής έρευνας στο πρόγραμμα σπουδών και τη βελτίωση της παραγωγής ερευνητικών δεδομένων των μελών του εκπαιδευτικού προσωπικού, δεν έχει επιτευχθεί ουσιαστική ενσωμάτωση της τεκμηρίωσης στην επαγγελματική πράξη των κοινωνικών λειτουργών (Austin, 1998). Κάποιοι αναφέρουν ότι το κυριότερο εμπόδιο στην υιοθέτηση της τεκμηριωμένης γνώσης στην πράξη, δεν είναι οι αντιστάσεις των μεμονωμένων κοινωνικών λειτουργών αλλά η δυσκολία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να αλλάξουν τις συνήθειες εκπαιδευτικές πρακτικές τους (Bilsker & Goldner, 2004). Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουν οι εκπαιδευτές την ηθική αξία της τεκμηριωμένης γνώσης και πόσο άριστα ταιριάζει με τις παραδοσιακές αξίες και αρχές της Κοινωνικής Εργασίας (Gambrill, 2006). Είναι σημαντικό κατ' επέκταση να εξασφαλιστεί η εκπαίδευση στην αναζήτηση και χρήση της τεκμηριωμένης γνώσης στο πρόγραμμα σπουδών και να ενσωματωθούν ερευνητικά μαθήματα που θα διδάσκουν τους φοιτητές να αξιολογούν τη μεθοδολογική αρτιότητα των επιστημονικών δεδομένων και να λαμβάνουν τις κατάλληλες κλινικές αποφάσεις κατά περίπτωση (Rubin & Parrish, 2007).

Στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης γίνεται αξιόλογη προσπάθεια τα τελευταία χρόνια προκειμένου να υποστηριχθεί η έρευνα και η λήψη κλινικής απόφασης στη βάση της τεκμηριωμένης γνώσης. Ωστόσο, η σύνδεση της θεωρίας με την πράξη εξακολουθεί να υπολείπεται. Στο πλαίσιο της εργαστηριακής άσκησης, εκεί που ο φοιτητής καλείται να εφαρμόσει τις θεωρητικές του γνώσεις, φαίνεται να μην υπάρχει πρόσβαση σε βάσεις αναζήτησης της επιστημονικής τεκμηρίωσης, ο φοιτητής δεν έχει επαρκείς γνώσεις προκειμένου να αναγνώσει και να αξιολογήσει την επιστημονικά τεκμηριωμένη γνώση, ενώ παράλληλα δεν ενισχύεται αυτή η πρακτική ούτε από τους οργανισμούς που υποδέχονται τους φοιτητές για την άσκησή τους, ούτε από τους επόπτες εκπαιδευτικούς. Θα λέγαμε με απλά λόγια ότι η σημερινή κουλτούρα εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών δεν ευνοεί αυτή την πρακτική παρά το γεγονός ότι η τεκμηριωμένη γνώση έχει αρχίσει δειλά να συζητείται στην ακαδημαϊκή αντζέντα των τελευταίων ετών. Είναι αναγκαίο λοιπόν να ενταθούν οι προσπάθειες σε αυτή την κατεύθυνση όπως σημαντικό είναι να υπάρξει και ένα πιο οργανωμένο πλαίσιο εργαστηριακής άσκησης που θα περιλαμβάνει σαφώς καθορισμένους στόχους, περιεχόμενο και κριτήρια αξιολόγησης της ποιότητας και της απόδοσης, ακόμη και αν

διαφοροποιούνται οι οργανισμοί υποδοχής. Σημαντικό είναι επίσης να εξασφαλίζεται μια ομοιογένεια στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης και στην αξιολόγηση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος μέσα από επόπτες-εκπαιδευτικούς και επόπτες-επαγγελματίες που θα έχουν πιστοποιηθεί και συνεκπαιδευτεί για να είναι σε θέση να εφαρμόζουν με ενιαίο τρόπο τα εκπαιδευτικά κριτήρια.

Ανάπτυξη διεπιστημονικής εκπαίδευσης

Δεδομένης της διεπιστημονικής προσέγγισης που ακολουθείται στην κοινωνική φροντίδα των ευπαθών ομάδων στις κοινωνικές δομές, έχει δοθεί έμφαση στη διεπιστημονική εκπαίδευση, η οποία θεωρείται απαραίτητη για την ενίσχυση της ετοιμότητας των κοινωνικών λειτουργών να συμμετέχουν στη διεπιστημονική ομάδα. Οι κοινωνικοί λειτουργοί συχνά καλούνται να ανταποκριθούν στον ρόλο τους ως σύμβουλοι τόσο των εξυπηρετούμενων όσο και άλλων μελών της διεπιστημονικής ομάδας σε προσωπικά και επαγγελματικά ζητήματα που τους απασχολούν και επηρεάζουν την επαγγελματική τους στάση και συμπεριφορά. Ενώ όμως έχει γίνει σημαντική προσπάθεια προσδιορισμού των ρόλων του κοινωνικού λειτουργού στο πλαίσιο της προπτυχιακής εκπαίδευσης της κοινωνικής εργασίας (Compton & Galaway, 1989; Germain & Gitterman, 1996), δεν έχει γίνει προσπάθεια να προσδιοριστεί πώς συνδέονται οι ρόλοι αυτοί με τους ρόλους άλλων επιστημών που υπηρετούν τον ίδιο χώρο (Sprecht, 1985). Ο σαφής προσδιορισμός του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού ως μέλους της διεπιστημονικής ομάδας είναι απαραίτητος για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς του σε διεπιστημονικές ομάδες υγείας (Abramson, 1993).

Οι Bywaters και συν. (2009) αναγνώρισαν την ανάπτυξη διεπιστημονικής εκπαίδευσης φοιτητών διαφορετικών επιστημών σε μικτές ομάδες ως απαραίτητη προϋπόθεση για την καλύτερη κατανόηση από τους κοινωνικούς λειτουργούς του αντικείμενου και της προοπτικής άλλων επαγγελμάτων, της δυναμικής της ομάδας, την ανάπτυξη σεβασμού και αποδοχής των ρόλων και των ορίων με αποτέλεσμα τη βέλτιστη συνεργασία της ομάδας. Η αποτελεσματική λειτουργία της διεπιστημονικής εκπαίδευσης απαιτεί θεωρητική κατάρτιση με ευκαιρίες για πρακτική και ανατροφοδότηση. Βασικά χαρακτηριστικά της επιτυχημένης λειτουργίας της φωτίζουν την ανάγκη για εκπαιδευτές οι οποίοι αποδεικνύουν την ικανότητά τους για αυτοεπίγνωση, σέβονται την αξία των διαφορών, συνειδητοποιούν την επίδραση της δυναμικής της ομάδας για τη μάθηση, διαχειρίζονται τα ζητήματα γύρω από τη δύναμη και την ιεραρχία, σχεδιάζουν τη διεπαγγελματική μάθηση και ενσωματώνουν τη φιλοσοφία της μάθησης του εκπαιδευτή. Η εκπαίδευσή τους θα πρέπει να περιλαμβάνει έμπειρους εκπαιδευτές διεπιστημονικής

εκπαίδευσης, καθώς και ευκαιρίες να συμμετέχουν σε διαμορφωτική αξιολόγηση των δραστηριοτήτων και στον σχεδιασμό προγραμμάτων διεπιστημονικής εκπαίδευσης υπό την καθοδήγηση έμπειρου εκπαιδευτή ή ομάδας ομότιμων εκπαιδευτών (Silver & Leslie, 2009).

Στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης, όπως συμβαίνει στα περισσότερα Τμήματα κοινωνικών επιστημών, η διεπιστημονική εκπαίδευση δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς. Υπάρχουν πολλά εμπόδια που δεν είναι εύκολο να ξεπεραστούν μεταξύ των οποίων η υποδομή, η εμπειρία και προπάντων η διάθεση για αλλαγή που απαιτεί οργανωσιακές αλλαγές και συντονισμό ανάμεσα σε Τμήματα και τα προγράμματα σπουδών τους αλλά και στα εργαστηριακά πλαίσια. Αξίζει ωστόσο να γίνει αναφορά σε μια συνεργασία που πραγματοποίησε στο πρόσφατο παρελθόν το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας με το Δημοτικό Ιατρείο του Δήμου Ηρακλείου Κρήτης (σύμπραξη Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ηρακλείου και Δήμου Ηρακλείου Κρήτης) με αντικείμενο τη συνεκπαίδευση φοιτητών Κοινωνικής Εργασίας, Νοσηλευτικής και Ιατρικής στο πλαίσιο της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας. Η εργαστηριακή άσκηση σε αυτή τη μονάδα στόχευε την από κοινού παρακολούθηση εργαστηριακών μαθημάτων που αφορούσαν την ΠΦΥ και τον από κοινού σχεδιασμό και υλοποίηση δράσεων για την προαγωγή της υγείας στην κοινότητα (π.χ. σχεδιασμός και διενέργεια ελέγχου υγείας μαθητών ειδικού επαγγελματικού λυκείου στο Ηράκλειο Κρήτης από μεικτές ομάδες φοιτητών των τριών επιστημών). Η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί ένα καλό παράδειγμα προς μίμηση στην κατεύθυνση της συνεκπαίδευσης φοιτητών και προώθησης της ολοκληρωμένης διεπιστημονικής φροντίδας.

Ενίσχυση της έρευνας και καινοτομίας

Η έρευνα έχει χαρακτηριστεί ως η ατμομηχανή της ανάπτυξης και μπορεί να συμβάλει καταλυτικά στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Αυτό ουσιαστικά προκύπτει μέσα από την αύξηση της παραγωγής, τη συνεπαγόμενη διάδοση και εφαρμογή της νέας γνώσης, που με τη σειρά της αναβαθμίζει τις επιχειρηματικές και άλλες παραγωγικές ομάδες. Στην Ελλάδα όμως, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η κύρια πηγή χρηματοδότησης της έρευνας στα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένει το κράτος μέσω των χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων του ΕΣΠΑ, ενώ η ιδιωτική χρηματοδότηση είναι πολύ περιορισμένη. Τα κονδύλια αυτά, αν και βοηθούν σημαντικά στην επιβίωση των ερευνητικών υποδομών του ΤΕΙ Κρήτης, συμβάλλοντας στην ανταγωνιστικότητα και την αριστεία του, δεν είναι επαρκή. Ως εκ τούτου, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης δεν έχει αναπτυχθεί στον τομέα της έρευνας όσο

θα μπορούσε, γεγονός που οφείλεται, πέραν της ανεπαρκούς χρηματοδότησης, και στον έντονο προσανατολισμό του επαγγέλματος στην εφαρμογή. Τι θα πρέπει να συμβεί για να ενισχυθεί η έρευνα και η καινοτομία στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας; Η στροφή στην αριστεία γνώσεων, τη διεθνοποίηση και τη συνεργασία σε τομείς ειδικού ενδιαφέροντος θα βοηθήσουν το Τμήμα να αναπτυχθεί στους τομείς της έρευνας και της καινοτομίας. Το Τμήμα πρέπει να αυξήσει τις εισροές έρευνας και καινοτομίας μέσω αναζήτησης ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων σε τομείς ειδικού ενδιαφέροντος και μέσω επιχειρηματικών δραστηριοτήτων καινοτομίας. Σημαντικό βάρος πρέπει επίσης να δοθεί στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας για την επίλυση σημαντικών προβλημάτων και τη δημιουργία νέων, καινοτόμων υπηρεσιών/προϊόντων. Η αξιοποίηση των ερευνητικών δεδομένων θα μπορούσε να επιτευχθεί σε συνεργασία με κοινωνικούς και επιχειρηματικούς φορείς και την τοπική αυτοδιοίκηση. Συνέργειες με μεγάλες εθνικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, κοινά ερευνητικά και εκπαιδευτικά προγράμματα με κέντρα του εξωτερικού, προσέλκυση Ελλήνων ακαδημαϊκών αλλά και φοιτητών από το εξωτερικό, θα μπορούσαν επίσης να προάγουν την έρευνα και την καινοτομία στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

Σύνδεση εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας

Σε μια χώρα με τεράστια ποσοστά ανεργίας ειδικά στους νέους, και σε σοβαρή οικονομική κρίση, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας θα πρέπει να παράγει γνώση που να είναι άμεσα υλοποιήσιμη και αξιοποιήσιμη για τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας /οικονομίας, να προσφέρει δωρεάν ειδική κατάρτιση σε κοινωνικές ομάδες με προβλήματα (πχ ανέργους, μικρές επιχειρήσεις) και να έχει στενή σχέση με τους επιχειρηματικούς / κοινωνικούς φορείς και την αγορά εργασίας μέσω ειδικών σεμιναρίων, υποχρεωτικής πρακτικής άσκησης κλπ. Μεταξύ άλλων, το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης οφείλει να προσανατολιστεί στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Αυτή μάλιστα αποτελεί έναν από τους στόχους της «Στρατηγικής της Λισσαβόνας» (2010). Ειδικότερα, τέθηκε ως στόχος η προώθηση της επιχειρηματικότητας για την επίτευξη της οποίας απαιτούνται η καλλιέργεια της επιχειρηματικής νοοτροπίας, η ανάπτυξη φιλικού επιχειρηματικού πνεύματος και η προώθηση καινοτόμων επιχειρήσεων μέσα από τα εκπαιδευτικά συστήματα της Ευρώπης.

Σε αντίθεση με τους παραπάνω στρατηγικούς στόχους, η γενικότερη τάση που συναντάται σήμερα στην ελληνική κοινωνία αφορά στη μαζική προτίμηση των φοιτητών και των αποφοίτων για απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα, ο οποίος όχι μόνο δε μπορεί να απορροφήσει μεγάλο αριθμό νέων εργαζομένων αλλά αναμένεται να συρρικνωθεί στο μέλλον. Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο το μικρό ποσοστό των φοιτητών και των

αποφοίτων που, σύμφωνα με τα Γραφεία Διασύνδεσης ΑΕΙ, δηλώνουν την πρόθεσή τους να εμπλακούν σε επιχειρηματικές δραστηριότητες ή ακόμα και να συστήσουν επιχείρηση.

Το πρόγραμμα σπουδών της Κοινωνικής Εργασίας, στο πλαίσιο της αναθεώρησης και αναδιάρθρωσής του, προκειμένου να συμβαδίζει και να προάγει αυτούς τους στόχους, οφείλει τη θεσμοθέτηση μαθημάτων σε αυτή την κατεύθυνση και το άνοιγμά του στο ευρύτερο περιβάλλον, μέσα από την ενδυνάμωση των δεσμών της εργασίας, της έρευνας και της κοινωνίας, καθώς και μέσα από την ανάπτυξη επιχειρηματικής κουλτούρας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Μια αλλαγή στον τομέα αυτό απαιτεί να αξιολογηθούν μια σειρά από δυσκολίες, όπως η έλλειψη ολοκληρωμένης στρατηγικής σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, ο διαφορετικός βαθμός ένταξης δραστηριοτήτων και μαθημάτων σχετικών με την επιχειρηματικότητα στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης, η έλλειψη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, η έλλειψη συνεργασίας όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης στην προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος, η απομόνωση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης από την τοπική κοινότητα και η περιορισμένη δικτύωσή τους με τον επιχειρηματικό κόσμο. Επιπρόσθετα, η αλλαγή αυτή απαιτεί την επιμόρφωση του ακαδημαϊκού προσωπικού σε θέματα που αφορούν στην επιχειρηματικότητα, την απόκτηση κατάλληλων εργαλείων, την κινητικότητα των ακαδημαϊκών σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα και σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Επιπλέον σημαντικό είναι να ενθαρρύνεται η ανάμειξη εταιριών στην ανώτατη εκπαίδευση για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας μέσω εθνικών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών πλαισίων.

Ανάπτυξη μεταπτυχιακής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης

Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει δοθεί στην ανάγκη πρόσθετης μεταπτυχιακής εκπαίδευσης των κοινωνικών λειτουργών και στην ανάπτυξη εξειδικευμένων προγραμμάτων σε κατευθύνσεις που η Ελλάδα χρειάζεται. Η περίοδος αυτή των ατομικών και κοινωνικών προκλήσεων που βιώνει η χώρα τα τελευταία χρόνια, συνέβαλε στην ανάπτυξη ενός κύματος πολιτικοποίησης και σκεπτικισμού ως προς τις θεωρητικές, ηθικές και επαγγελματικές πεποιθήσεις της Κοινωνικής Εργασίας και ενός έκδηλου ιδεολογικού και επαγγελματικού μετασχηματισμού (Ioakimidis & Cruz, 2014). Ο μετασχηματισμός αυτός και οι νέες προκλήσεις μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο για την ανάπτυξη νέας γνώσης και δεξιοτήτων στο πλαίσιο μεταπτυχιακών και επιμορφωτικών προγραμμάτων, όπως π.χ. στη διαχείριση καταστάσεων κρίσης, τη διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού, την οργάνωση και διοίκηση κοινωνικών επιχειρήσεων και οργανισμών. Η δημιουργία αγγλόφωνων και εξ' αποστάσεως προγραμμάτων (μεταπτυχιακών ή επιμόρφωσης) αποκλειστικά για ξένους φοιτητές που μπορεί να προσφέρει το Τμήμα σε συνεργασία με

γνωστά πανεπιστήμια του εξωτερικού, θα μπορούσε να συμβάλει στην εξωστρέφεια του Τμήματος και μακροπρόθεσμα να βοηθήσει στην αναπτυξιακή πορεία της επιστήμης της Κοινωνικής Εργασίας μέσω της δημιουργίας εξειδικευμένων επιστημόνων/στελεχών.

Επαγγελματική εποπεία και καθοδήγηση μετά την αποφοίτηση

Την περίοδο της κρίσης ο κοινωνικός λειτουργός, χωρίς να διαθέτει πάντα την απαιτούμενη εκπαίδευση, καλείται να αντιμετωπίσει αυτό που λέγεται «συννοσηρότητα» και πολλαπλές κρίσεις στην οικογένεια. Εκτός από την αυξημένη ζήτηση για υπηρεσίες, ο κοινωνικός λειτουργός έχει να αντιμετωπίσει έντονα δεοντολογικά διλήμματα και εσωτερικές συγκρούσεις καθώς καλείται συχνά να λειτουργήσει “πυροσβεστικά” αναζητώντας συμβιβαστικές λύσεις ανάμεσα στην ανάγκη του εξυπηρετούμενου και την πολιτική της οργάνωσης που επιβάλλει διακριτική επίλυση των προβλημάτων, όχι πάντα σύμφωνη με τις αρχές της Κοινωνικής Εργασίας. Στο πλαίσιο των αυξημένων αυτών απαιτήσεων, είναι σημαντική η θέσπιση επαγγελματικής εποπείας στους κοινωνικούς λειτουργούς, η οποία να παρέχει ένα ασφαλές πλαίσιο υποστήριξης σε προβλήματα που συναντά ο κάθε επαγγελματίας στην καθημερινή κλινική πρακτική.

Το κενό αυτό σε επίπεδο οργάνωσης των κοινωνικών υπηρεσιών θα προσπαθήσει στο επόμενο διάστημα μερικώς να καλύψει με νέα πρωτοβουλία του το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης σε συνεργασία με τους Δήμους των Περιφερειακών Ενοτήτων Ηρακλείου και Χανίων, διοργανώνοντας ομάδα εποπείας των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών που στελεχώνουν τις κοινωνικές υπηρεσίες των Δήμων τους, με σκοπό την υποστήριξη των κοινωνικών λειτουργών στην ανάπτυξη δεξιοτήτων διαχείρισης επαγγελματικών και προσωπικών δυσκολιών, την πρόληψη του συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης και τη βελτίωση της γενικότερης αποτελεσματικότητάς τους. Είναι σημαντικό τέτοιες πρωτοβουλίες να έχουν συνέχεια και να ενταχθούν επίσημα στο πλαίσιο οργάνωσης των οργανισμών/υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Παράλληλα με την εποπεία, είναι απαραίτητο να μεθοδευτεί από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, η διαρκής και συστηματική μετασύνθεση της επιστημονικής βιβλιογραφίας με σκοπό να αποτιμώνται οι νέες παρεμβάσεις και να προωθούνται τα νεότερα δεδομένα με τη μορφή κατευθυντήριων οδηγιών στους επαγγελματίες κοινωνικούς λειτουργούς για την ενημέρωση, την καθοδήγηση και την επαγγελματική τους ανάπτυξη.

Συμπέρασμα

Το παρόν άρθρο ανέδειξε μια σειρά από προκλήσεις για την επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας που οφείλουν να λάβουν τη δέουσα προσοχή και σπουδαιότητα στη βασική εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών. Από τα προαναφερθέντα, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα διεύρυνσης του γνωστικού αντικείμενου της Κοινωνικής Εργασίας και ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων που να αντανakλούν τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και τις νέες προκλήσεις που έρχεται πλέον να αντιμετωπίσει ο κοινωνικός λειτουργός στην καθ' ημέρα πράξη. Η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών δε μπορεί να αγνοήσει τις εξελίξεις αυτές. Οφείλει να τις ενσωματώσει στο χώρο της εκπαίδευσης επενδύοντας στην έρευνα και την τεκμηριωμένη γνώση, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, σε νέες παιδαγωγικές μεθόδους, σε συνεργατικά μοντέλα εκπαίδευσης καθώς και στη σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνία. Ο επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης δεν είναι μια απλή διαδικασία αλλά αντίθετα απαιτεί χρόνο και συλλογική προσπάθεια. Το άρθρο αυτό προσπάθησε να αναδείξει περιοχές που χρήζουν βελτίωσης και να προτείνει διαδρομές που στηρίζονται σε ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά πρότυπα και στρατηγικές προκειμένου το πρόγραμμα σπουδών στην Κοινωνική Εργασία να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες του επαγγέλματος.

Βιβλιογραφία

- Abramson, J.S. (1993). Orienting Social Work employees in interdisciplinary settings: Shaping professional and organizational perspectives. *Social Work*, 38 (2), pp. 152-157.
- Altbach, P. (2006). The dilemmas of ranking. *International Higher Education*, 42, pp. 1-2.
- Austin, D. M. (1998). A Report on Progress in the Development of Research Resources in Social Work. *Washington, DC: Institute for the Advancement of Social Work Research*.
- Baird, M., Blount, A., Brungardt, S. et al. (2014). The development of joint principles: Integrating behavioral health care into the patient-centered medical home. *Annals of Family Medicine*, 12 (2), pp. 183-185.
- Barlow, M., Wright, C., Sheasby, J., Turner, A. & Hainsworth, J. (2002). Self management approaches for people with chronic conditions: a review. *Patient Education and Counseling*, 48 (2), pp. 177-187.
- Bilsker, D., & Goldner, E. (2004). Teaching evidence-based practice: Overcoming barriers. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 4, pp. 271-275.

- Bodenheimer, T., Lorig, K., Holman, H. & Grumbach, K. (2002). Patient self-management of chronic disease in primary care. *JAMA*, 288(19), pp. 2469-75.
- Bologna Process (1999). The Bologna process and the European higher education area. Available at: http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/bologna-process_en.htm (Retrieved on 30-06-2015).
- Boult C, Wieland, G. (2010). Comprehensive primary care for older patients with multiple chronic conditions: “nobody rushes you through.” *JAMA*. 304(17), pp. 1936-43.
- Briar, S., Weissman, H., & Rubin, A. (Eds.). (1981). *Research Utilization in Social Work Education*. New York: Council on Social Work Education.
- Burtless, G. (1993). The fiscal challenge of an aging population. In O.S. Mitchell (Ed) *As the Workforce Ages* (pp.225-252). Ithaca, N.Y: ILR Press.
- Bywaters, P., McLeod, E. & Napier, L. (2009). *Social Work and Global Health Inequalities: Practice and Policy Developments*. Bristol: Policy Press.
- Chan, W.S., Whitford, D.L., Conroy, R., Gibney, D. & Hollywood, B. (2011). A multidisciplinary primary care team consultation in a socio-economically deprived community: An exploratory randomised controlled trial. *BMC Health Services Research*, 11, pp. 11-15.
- Coleman, M. & Newton, K. (2005). Supporting self-management in patients with chronic illness. *American Family Physician*, 72(8), pp. 1503-10.
- Compton, B. R., & Galaway, B. (1989). *Social Work Processes*. Belmont, Calif: Wadsworth.
- Cross, K. P. (1989). Reforming undergraduate education one class at a time. In L. Ekroth (Ed.), *Teaching Excellence: Toward the Best in the Academy*. Honolulu, HI: POD Network.
- Davis, A., & Wainwright, S. (2005). Combating poverty and social exclusion: Implications for social work. *Social Work Education*, 24, pp. 259-273.
- Doctors of the World (2013). Annual Report. Available at: http://b.3cdn.net/drofttheworld/404e07aa4aeced1791_mlb1q0uir.pdf
- Donohue, W.T., Cummings, N.A., & Cummings, J.L. (2009). The unmet educational agenda in integrated care. *J Clin Psychol Med Settings*, 16, pp. 94-100.
- Dulcan, M. K. (2005). Practitioner perspectives on evidence-based practice. *Child Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 14, pp. 225-240.
- Council on Social Work Education. (2008). Educational Policy and Accreditation Standards (Rev. ed.). Retrieved from <http://www.cswe.org/Accreditation/41865.aspx>
- Fisher K. (2004) Health disparities and mental retardation. *J Nurs Scholars*. 36(1). pp. 48-53.

- Frayne SM, Halanych JH, Miller DR, et al. (2005) Disparities in diabetes care: impact of mental illness. *Arch Intern Med.* 165 (22), pp. 2631-8.
- Gambrill, E. (2006). Evidence-based practice and policy: Choices ahead. *Research on Social Work Practice*, 16, pp. 338–357.
- Germaine, C. B. & Gitterman, A. (1996). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice* (2nd ed.). New York, NY: Columbia University Press.
- Gibbs, L., & Gambrill, E. (2002). Evidence- based practice: Counterarguments to objections. *Research on Social Work Practice*, 12, pp. i52-476.
- Green, J.W. (1999). *Cultural Awareness in the Human Services*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Hare, I. (2004). Defining Social Work for the 21st Century: The International Federation of Social Workers' Revised Definition of Social Work. *International Social Work*, 47 (3), pp. 407–424.
- Health Service Executive (2009). *National Nursing and Midwifery Clinical Leadership Development*. Needs Analysis. Final report.
- IASSW & IFSW (2004). Global Standards for Education and Training of the Social Work Profession. International Association of Schools of Social Work and International Federation of Social Workers, March 2012. Available at: <http://ifsw.org/policies/global-standards/> (Retrieved on 30-07-2015).
- IFSW, IASSW & ICSW (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development Commitment to Action. International Federation of Social Workers, International Association of Schools of Social Work, International Association of Schools of Social Work and International Council on Social Welfare, March 2012. Available at: <http://www.ifsw.org/p38002163.html> (Retrieved on 30-06- 2015).
- Ioakimidis, V. & Cruz, S.C. (2014). Reconceptualizing social work in times of crisis: an examination of the cases of Greece, Spain and Portugal. *International Social Work*, 57(4), pp. 285-300.
- Jani, J.S., Pierce, D., Ortiz, L., Sowbel, L. (2011). Access to intersectionality, content to competence. The evolution of diversity standards in Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 47, pp. 283-301.
- Jani J., Osteen P.J. Shipe S.L. (2015). *Cultural Competence and Social Work Education: Moving towards assessment of practice behaviors*. Faculty Publications, College of Social Work, Florida State University Libraries.
- Jones, C , & Novak, T. (1993). Social work today. *British Journal of Social Work*, 23, pp. 195-212.

- Jones, C. (2009). Interdisciplinary approach - advantages, disadvantages, and the future benefits of interdisciplinary studies. *ESSAI*, 7 (26). Διαθέσιμο στο: <http://dc.cod.edu/essai/vol7/iss1/26>.
- Kirk, S. A., & Reid, W. J. (2002). *Science and Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.
- Krumer-Nevo M., Weiss-Gal I., Monnickendam M. (2009). Poverty-aware social work practice: A conceptual framework for social work education. *Journal of Social Work Education*, 45 (2), pp. 225-243.
- Kumas-Tan, Z., Beagan, B., Loppie, C., MacLoed, A., & Frank, B. (2007). Measures of cultural competence: Examining hidden assumptions. *Academic Medicine*, 82, pp. 548-556.
- Lardier, M.R., Lasky, G.B. & Raney, L. (2014). Essential elements of effective integrated primary care and behavioral health teams. *Samhsa-HRSA Center for Integrated Health Solutions*. Available at: <http://www.integration.samhsa.gov/>
- Limb, G. E., & Organista, K. C. (2003). Comparisons between Caucasian students, students of color, and American Indian students on their views on social work's traditional mission, career motivations, and practice preferences. *Journal of Social Work Education*, 39, pp. 91-109.
- Lionis, C. & Petelos, E. (2015). The patient-centered medical home model within an integrated Primary Care System: towards a European Model? In O' Donohue, W. and Maragakis, A. (Eds.), *Integrated Primary and Behavioral Care*. Springer.
- Lum, D. (2007). *Culturally Competent Practice: A framework for understanding diverse groups* (3rd ed.). Florence, KY: Cengage Learning.
- Messer, S. B. (2006). What qualifies as evidence in effective practice? Patient values and preferences. In J. C. Norcross, L. E. Beutler, & R. F. Levant (Eds.), *Evidence-based Practices in Mental Health: Debate and dialogue on the fundamental questions* (pp. 31-40). Washington, DC: American Psychological Association.
- Mitchell, P., Wynia, M., Golden, R., McNellis, B., Okun, S., Webb, C.E., Rohrbach, V. & Von Kohorn, I. (2012). *Core Principles & Values of Effective Team-Based Health Care*. Discussion Paper. Washington, DC: Institute of Medicine.
- Moore, A., Patterson, C., White, J., House, S.T., Riva, J.J., Nair, K., Brown, A., Kadhim-Saleh, A. & McCann, D. (2012). Interprofessional and integrated care of the elderly in a family health team. *Canadian Family Physician*, 58 (8), pp.36-41.
- Mullen, E. J., & Bacon, W. B. (2004). Implementation of practice guidelines and evidence-based treatment: A survey of psychiatrists, psychologists, and social workers. In A. R. Roberts & K. Yeager (Eds.), *Evidence-based Practice Manual*:

- Research and Outcome Measures in Health and Human Services* (pp. 210-218). New York: Oxford University Press.
- National Health Service Management Executive (1993). *Nursing in Primary Care – New World, New Opportunities*. Leeds: NHSME.
- Papadopoulos, T. & Roumpakis, A. (2012). The Greek Welfare State in the Age of Austerity, *Social Policy Review*, 24, pp. 205-230.
- Proctor, E.K. (2004). Leverage points for implementation of evidence based practice. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 4, pp. 227-242.
- Pullon, S. (2007). Teamwork: A Fundamental principle of primary health care and an essential prerequisite for effective management of chronic conditions. *New Zealand Family Physician*, 34 (5), pp. 318-321.
- Reeves, S., Lewin, S., Espin, S. & Zwarenstein, M. (2010). *Interprofessional Teamwork for Health and Social Care*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Rubin, A., & Parrish, D. (2007). Views of evidence-based practice among faculty in MSW programs: A national survey. *Research on Social Work Practice*, 17, pp. 110- 122.
- Sanderson, W. C. (2002). Are evidence-based psychological interventions practiced by clinicians in the field? *Medscape Mental Health*, 7. Retrieved January, 11, 2002, from <http://www.medscape.com>.
- Schim, S.M., Doorenbos, A.Z., Miller, J., & Benkert, R. (2003). Development of a cultural competence assessment instrument. *Journal of Nursing Measurement*, 11, pp. 29-40.
- Silver, I. & Leslie, K. (2009). Faculty Development for Continuing Interprofessional Education and Collaborative Practice. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 29 (3), pp. 172- 177. Διαθέσιμο στο: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/chp.20032/pdf> (πρόσβαση 19/08/2015).
- Skelton, A. (2007). Excellent Idea in Theory. *Times Higher Education Supplement*, 16th November.
- Sue, D.W. & Sue, D. (2012). *Counseling the Culturally Diverse: Theory and Practice* (6th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Waldegrave, C. (2005). "Just therapy" with families on low incomes. *Child Welfare*, 84 (2), pp. 265-276.
- Weiss, I. (2005). The service users groups preferences of social work students in seven countries. *Journal of Social Work Research and Evaluation*, 6, pp. 121-136.
- World Health Organization (2008). Integrated health services - what and why? *Technical Brief* No.1, May 2008.
- Διαθέσιμο στο: http://www.who.int/healthsystems/technical_brief_final.pdf